Год. IV. Ноемврий и Декемврий Книга VI.

Родопски напрѣдъкъ

Мѣсечно илюстровано списание

за

наука, обществени знания и народни умотворения.

Бѣлѣжки върху нѣкои суфикси на фамилнитѣ и прѣкорни имена въ Родопитѣ.

Въ областьта на фолклора не малъкъ интересъ прѣдставятъ и собственитѣ мѫжки и женски имена, а фамилнитѣ и прѣкорни, както въобще и всички географски названия на мѣстности, криятъ въ себе си не само морфологични и лингвистични богатства, но още и цѣнни отъ исторично гледище материали за науката. А у насъ въ тая область почти нищо не е извършено до сега ако не считаме досущъ скѫднитѣ приноси и то само отъ нѣкои покраини. Тукъ баремъ не се иска бо'зна какъвъ голѣмъ трудъ или знания, освѣнъ добра воля и малко врѣме. И въ тоя случай пакъ думата на първо мѣсто има българския учитель*) Въ

*) Може би, ще ни упрѣкнатъ, че отъ нашия народенъ учитель ний искаме всичко, когато той и тъй е притрупанъ съ работа вѫтрѣ въ училището. Ний не подѣляме това мнѣние. Ний смѣло изповѣдаме грѣхътъ си относно нашето разбиране извънучилищната просвѣтно-културна дѣйность на учителя. Примѣритѣ сѫ прѣдъ очитѣ на всички ни, а тѣ ни показватъ, че грамадното болшинство отъ нашето учителство, което най-голѣмъ шумъ дига около себе си по конференции, по конгреси и всѣкждѣ за материалното положение на учителя, за „свободното училище“, за „класово съзнание“, за теориитѣ на Канта и Хегеля, на Маркса и Кауцки, за „философията на ин-

всѣка общинска канцелария емлячнитѣ сѣмейни книги сѫ най-богатиятъ и най-достѫпниятъ източникъ за тоя родъ материяли, и едно само прѣписване е достатъчно, за да се послужи на науката и съ това богатство.

При събирането на подобни материяли пишущиятъ заинтригуваха суфикснитѣ окончания въ фамилнитѣ и прѣкорни имена изъ Родопитѣ, и нѣколко тукъ бѣлѣжки за тѣхъ нѣматъ за цѣль да прѣдставятъ и и изчерпятъ въпроса отъ научно езиково гледище, а само да дадатъ суровъ материялъ на компетентнитѣ учени въ случая, а заедно съ това и да ни обнадеждятъ съ мисьльта, че все би се намѣрили нѣкои и отъ твърдѣ малкото фолклористи у насъ, които би използували своята добра воля и къмъ тоя родъ народоучни материяли, съ каквито тъй богатъ е народътъ ни.

Суфикснитѣ окончания въ прѣкорнитѣ и фамилни имена въ Родопитѣ не се отличаватъ съ нѣкои типични особици отъ общо-българскитѣ. И тукъ тѣ сѫ послѣдователни и разнообразия нѣматъ. Фамилнитѣ имена носятъ името на домакина: бащата или дѣдото, а по нататъкъ тѣ вече ставатъ родови и, ако нѣма нѣкой другъ епитетъ (прѣкоръ), даденъ и усвоенъ вече отъ родътъ и околнитѣ, замѣства се съ собственото име на послѣдующия баща или дѣдо. Тъй напр. дѣцата се титулуватъ на бащиното си име, което става фамилно, а нѣкога прѣминава и на внуцитѣ: Ивановъ Стоянъ, Иванова Рада=Ивановци, или пъкъ Ганинъ Стою, Ганина Руса=Ганинци. Фамилнитѣ имена често пѫти носятъ името на майката, вмѣсто на бащата, и това става или ако бащата рано е починалъ, та майката е станала глава на сѣмейството, или пъкъ

дийцитѣ“ и пр. и пр., това учителство досущъ се е отдалечило отъ тоя народъ, който тъй безропотно носи всичко и тъй хубаво търпи и плаща. А тоя народъ има тоже своята философия, своята психика, има своя битъ и душа, има своето творчество, своитѣ вѣковни традиции и вѣра, има всичко, съ помощьта на което той се е спазилъ и оцѣлѣлъ като етническа единица и то прѣзъ толкова бурно и грозно минало. Това негово творчество бързо се губи и замѣства отъ новитѣ условия и врѣмена и кой другъ е по-близо до него и по-пригоденъ да го събере и запази, ако не народния учитель? Но каква поразителна разлика днесъ между българския учитель има отъ оная кристална и идейна негова душа до прѣди освобождението!

Авторътъ.

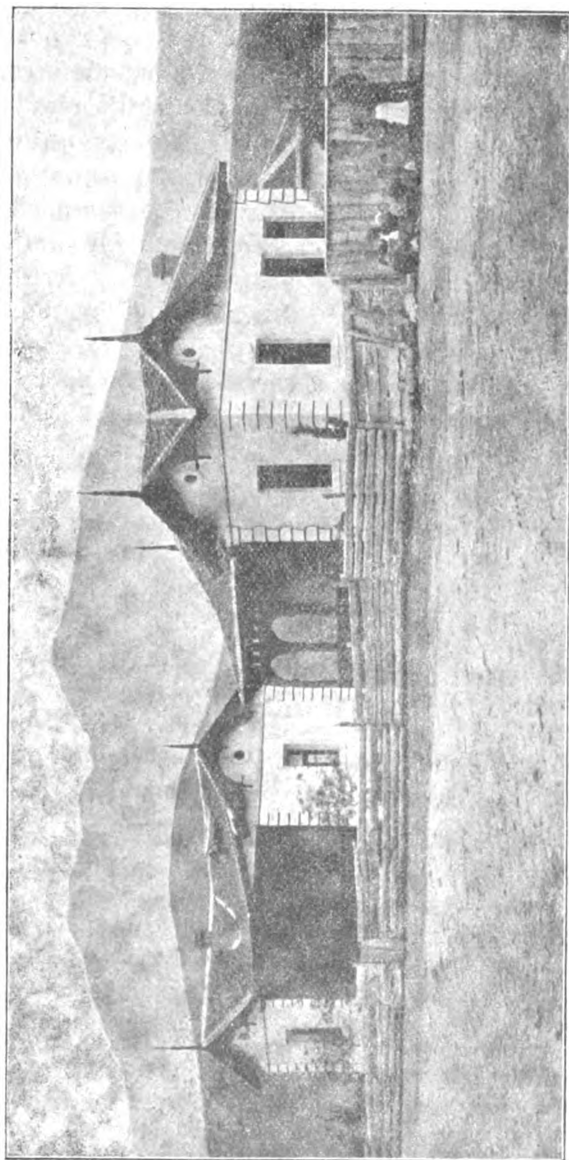
народътъ е вникпалъ по-близо въ психиката въ едно сѣмейство, дѣто майката — домакиня нѣкакъ си интелектуално е зела прѣдимство въ кѫщнитѣ работи. Тукъ вече се съзира и тънката ирония на средата въ такива случаи, защото въ Родопитѣ мѫжътъ има първенството въ кѫщи. Често се срѣщатъ изъ Родопитѣ фамилни, та че и родови имена, прѣдадени и на мѫжътъ първоначално отъ женното му име, вмѣсто бащиното или майчиното му, или пъкъ мѫжовото на жената, каквото напр. Шининъ Илия, вмѣсто Илиева Шина, и оттукъ нататъкъ остане за фамилно, па и родово, името Шининци.

Прѣкорнитѣ имена, които оставатъ на редъ поколения и за родови, произлизатъ първоначално отъ прѣкоръ—епитетъ, който нѣкому е даденъ прѣзъ дѣтинството или по-послѣ. Тѣ сѫ дадени било да се охарактеризира лицето по нѣкоя тѣлесна или душевна типична у него чърта, било отъ нѣкоя особена случка, станала прѣзъ живота му, или пъкъ по занятието, каквото е имало, а често и мѣстото, отдѣто се е случило да се прѣсели. Срѣщатъ се и досущъ цинични прѣкорни имена, прѣдъ които народната срамежливость съ течение на врѣмето се примири, и тѣ вече оставатъ за родови имена на цѣли поколения. По тоя начинъ ний имаме въ Широкалѫка Балабанци, родово име отъ прѣселването по врѣме на изтурчването на едно сѣмейство отъ Гюмюрджинското село Балабанъ-кьой; въ с. Левочово Мечкарци, родово име отъ мечкаръ, борецъ съ мечка; въ с. Устово Мадановци, пакъ отъ единично прѣселване отъ помашкото село Маданъ, Иридерска кааза; въ с. Долно-Райково Куцовци, отъ куцъ, сакатъ въ краката; въ с. Устово Пиклювци, епитетъ отъ недостатъкътъ попикаване; въ с. Горно-Дерекьой Курювци, понататъкъ по занятие Терзийци, Самарджийци и т. н. У помацитѣ е сѫщото, както и у българитѣ. При това у тѣхъ се срѣщатъ почти въ всѣко село и чисто християнски родови имена, запазени отъ прѣди изтурчването имъ, каквото Поповци, Стояновци, Марудилци и мн. др.[1].

[1]) Въ отдѣлътъ „Народни умотворения" даваме, ако и не пъленъ за сега, списъкъ на родови и прѣкорни имена, сѫществующи изъ Ахѫ-челебийско и Рупчосъ. Авт.

Множественото число на собственитѣ имена, мѫжки и женски, прѣминали въ фамилни и родови, се употрѣбява и у българи, и у помаци изъ цѣлитѣ Родопи. Ахѫ-челебийско, Дарѫ-дерско, Скечанско, Гюмюрджинско, Тъмрешко и др. иматъ еднакви суфикси *ийци*, *ци*, *овци* и *нци* и само въ рупскитѣ села отсамъ границата въ Рупчосъ (с. с. Павелско, Хвойна, Орѣхово, Малево и др.) се употрѣбява по често и *іуви* или *уви*, като *Теᵃрзѝіуви*, *Бі̀аліуви*, *Варгу̑ліуви*, *Стуіа̀нуви* и пр. Произлѣзлитѣ отъ женски имена такива на фамилни и родови иматъ суфиксътъ *нци*, като *Га̀нинци*, *Ма̀ринци*, *Ру̑синци*, *Фатмѝнинци*, *Гіу̑линци* и пр., а въ рупскитѣ села само на *ни:* Гіу̑лини, Га́нини, Ра̀дини, Фатминини и т. н. Родовитѣ, произлѣзли отъ мѫжки родъ, приематъ въ мн. ч. суфикситѣ отъ *ия* — *ийци;* отъ *ар* —*ци*, а отъ *ъ*, *о*, *у*, *іу*—*овци* или *увци*, като: *Тервѝйци*, *Ива́нувци*, *Стуѐᵃнувци*, *Кѫл'увци*, *П'ѫ̀ᵃткувци*, *Мада̀нци*, *Мажѐᵃрци*, *Меᵃчка̀рци* и т. н.

Суфикситѣ *овци* или *увци* и *нци* се прибавятъ и при имена по произходъ на мѣсто и село, като *Устѫ̀вци*, *Ра̀йковци*, *Смилѐᵃнци*, *Вла̀хувци*, *Стра̀жеᵃнци* и пр. отъ Устово, Райково, Смилянъ, Влахово, Стража и пр. Но въ Рупскитѣ села суфиксътъ въ такива случаи е *еᵃнеᵃ*, като *Сѝтувеᵃнеᵃ*, *Лѝлкувеᵃнеᵃ*, *Дубралъчеᵃнеᵃ*, *Ма̀ліувеᵃнеᵃ*, *Хвѫ̀йнеᵃнеᵃ* и т. н. отъ названията на селата Ситово, Лилково, Добралъкъ, Малево, Хвойна и пр. Тоя суфиксъ се срѣща и въ другитѣ, изброени погорѣ, Родопски покраини, но изглежда, че той се употрѣбява само на чуждитѣ имена и то размѣсомъ съ *овци* и *ци*, като *Каршилѝеᵃнеᵃ*, *Пашмаклѝеᵃнеᵃ*, *Пала̀сеᵃнеᵃ*, и пр. наредъ съ *Каршилѝйци*, *Пашмаклѝйци*, *Пала̀сци* отъ Каршилѫ, Пашмаклѫ, Паласъ и пр. Обаче при едно по-тънко взиране изглежда, че суфиксътъ *еᵃнеᵃ* въ Ахѫ-челебийско служи само да опрѣдѣли по-малка група, а *овци*, *увци* и *ци*—по-голѣма. Тъй напр. въ изразътъ *ѝдат Пашмаклѝсᵃнеᵃ* като че означава нѣколцина само малко по число хора отъ Пашлаклѫ, когато въ изразътъ *сбрали са са вр'ут' Пашмаклѝйци* показва много хора или всичкитй селяни отъ Пашмаклѫ.



Изгледъ въ Чепино.

Банитѣ.

Когато е пъкъ да се покажатъ женски имена, тогава се употрѣбяватъ суфикситѣ *ле^{а}нки*, *че^{а}нки*, *е^{а}нки*, *нки* или само *ки*, като *Влàхувле^{а}нки*, *Сйтувче^{а}нки*, *Устòвеа^{а}нки*, *Смилѐ^{а}нки* и т. н.

Отъ суфикситѣ пъкъ, които се прибавятъ на други за стопанственость, или по-право казано притежателнитѣ форми, общеупотрѣбителни сѫ *ов*, *іув* и *ув—а—о—и* за един. число по произходъ отъ мѫжки имена, а *ин*, *на*, *но* -*ни* отъ ж. като *Пѐтрув*, *Пѐіув*, *дѐ^{а}дуви брá'те^{а}*; *адно^{а}на ми е^{а} стрйкува*, *дру̀гана ми е^{а} у̀йкува*; *мàйчина кл'о^{а}тва стйга* и др. Суфиксътъ за мн. число като че ли е общъ въ всички Родопски покраини; той е *цки* и ски, *цка*, *цко—цки*: *Пѐтруска Руса*, *Гáнинцки Стоіу*; *висдчку фдйгай главд^{а}на прис Рáйукускуну сукáч'е^{а}*, *прис Че^{а}шйтцкана махало^{а}*; *задàли са са*, *пудали Арде^{а}нцки млàди іунàци*, *Смилѐанцки де^{а}лйбашйе^{а} и др*.

гр. Пловдивъ, 1906 год.

Ст. Н. Шишковъ

Прѣзъ Вакъвскитѣ села—турска Рупчоска околия.

Пѫтни бѣлѣжки и впечатления.

(Продължение отъ III книга).

Дьовленскиятъ жандармерийски юзбашия Халилъ ефенди, се е родилъ, порастналъ и възпиталъ въ София. Баща му до скоро билъ Софийски гражданинъ — избиратель. Младиятъ Халилъ, слѣдъ като свършилъ IV отдѣление въ Софийскитѣ народни училища, постѫпилъ въ I класъ съ намѣрение да свърши цѣлия гимназиаленъ курсъ. Баща му билъ ученолюбивъ човѣкъ, но фанатикъ мохамеданинъ. Първитѣ три класа Халилъ изкаралъ безъ неприятности, но щомъ постѫпилъ въ IV класъ, още въ началото на учебната година билъ принуденъ да се прости съ гимназията и другаритѣ си съученици. Поводъ за напущането далъ свещеникъ Къневъ. Послѣдниятъ билъ учитель по Законъ Божи. Още когато Халилъ билъ ученикъ въ I, II класове, св. Къневъ го заставилъ да учи Свѣщена история и Богослужение, но не тъй настойчиво. Но когато Халилъ постѫпилъ въ III класъ, свещеникътъ Къневъ каралъ Халила да учи Законъ

Божи тъй, както учатъ тоя прѣдметъ ученицитѣ — християни. Халилъ търпѣлъ и никому нищо не изказвалъ. Но единъ пжть, когато св. Кънезъ го нагрубилъ, той се нестърпѣлъ, а се оплакалъ на баща си. Послѣдниятъ се ядосалъ, дръпналъ сина си отъ гимназията и го завелъ въ френското училище. Тамъ учителитѣ били по вѣжливи спрямо Халила и не го заставяли да учи Законъ Божи. Въ френската колегия Халилъ се научилъ да чете, пише и говори доста добрѣ френски езикъ и, споредъ думитѣ му, тоя езикъ най-много му помогналъ да стане жандармерийски юзбашия на 23 годишната си възрасть. Прѣзъ 1896 година сѣмейството на Халила се прѣселило въ Цариградъ, т. е. напустнало за винаги София и то заради една обида, нанесена на баща му отъ единъ Софийски голѣмецъ. Въ Цариградъ младиятъ Халилъ постжпилъ безъ никакви мжчнотии въ военно-жандармерийското училище и слѣдъ три години билъ произведенъ въ първия воененъ чинъ. При сформируването на Македонската жандармерия Халилъ билъ назначенъ за началникъ на Дьовленската казалийска жандармерия. Халилъ ефенди е благодаренъ отъ службата си, но не е благодаренъ отъ мѣстоназначението си. И наистина, тоя младъ турски администраторъ щѣше да бжде по полезенъ въ Солунъ, Битоля и Прилѣпъ, отъ колкото въ забутаното помашко село Дьовленъ. Когато Хилилъ ефенди ми изказа своето „житие битие", силно въздъхна и свърши съ думитѣ: „Азъ съмъ младъ и се въодушевявамъ отъ такиви идеи, които правятъ човѣка да бжде смѣлъ, енергиченъ, справедливъ и точенъ въ работата си, но тукъ въ Дьовленъ азъ съмъ обрѣченъ на бездѣятелность, а при таково положение немога да бжда полезенъ като човѣкъ и държавенъ чиновникъ Ако остана тукъ нѣколко години, азъ ще затжпѣя, ще заглъхна и ще се приравня съ другитѣ....

Сжжденията на симпатичния и интелигентния Халилъ ефенди до нѣгдѣ бѣха прави. но за да го насърдча по службата му, като младъ чиновникъ, азъ му казахъ да се не отчайва прѣждеврѣменно, а да търпи.

— И Дьовленъ не е лошо мѣсто за служене, казахъ азъ. Младитѣ чиновници, като васъ, трѣбва да почноватъ служебната си дѣятелность въ мѣста като Дьовленъ. И тукъ населението се нуждае отъ интелигентни, справедливи и акуратни чиновници. Ако вий се покажете такъвъ, каквито трѣбва да бждатъ чиновницитѣ въ всѣка добрѣ устроена държава. и ако вий бждете по търпеливъ, то мечтитѣ ви рано или късно ще се изпълнятъ и то една слѣдъ друга, т. е. постъпенно, а не чрѣзъ скокове.

— Кой знае какво ще стане, отговори Халилъ ефенди съ наведена глава и пакъ въздъхна. Надеждата за сега ме крѣпи, но да се надѣе човѣкъ е пакъ голѣма душевна мжка.....

Съ такива и други разговори ний съ Халилъ ефенди обходихме по голѣмата часть отъ селото. Азъ непропущахъ да

се взирамъ на всѣкждѣ. Наблюдавахъ всичко въ селото, но крадишкомъ. Въ една улица Халилъ ефенди остана 20-30 крачки назадъ. Спрѣ го единъ по-малъкъ да го пита нѣщо. Въ това врѣме азъ погледнахъ въ единъ дворъ прѣзъ отворената пжтна врата. На срѣдъ двора подъ едно овощно дърво бѣха седнали двѣ млади жени и едно малко момиченце. Женитѣ предѣха, а момиченцето навиваше едно кълбо съ вълнена прежда. Едната жена ме съзрѣ и извика

— Емньо, вишъ кавуринъ на глъода.

Другата жена бърже впери очитѣ си въ мене и, безъ да проговори нѣщо, стана отъ мѣстото си и като се затече къмъ портитѣ, блъсна ги силно да се затворятъ. Но двукрилитѣ врата отъ тласъкътъ се повърнаха пакъ назадъ, та се не притвориха.

— Оти трàкашъ вратата, Емньо? Ти луда ли си или ще полудѣешъ? Ни видишъ ли кой е? То е *тюжеринътъ*, мари, дету сбира конце да хи носи нахъ Пашмаклж?

Азъ се позасмѣхъ и продължихъ разходката си по улицата. Халилъ ефенди ме застигна и попита за *тропутятъ* на портитѣ. Азъ му обяснихъ въ що се състои работата.

— Диви сж като мечки, и това ме най-много измжчва. Тѣ нѣматъ понятие отъ човѣщина и добри обноски. Такива сж и мжжетѣ и женитѣ.—Ахренкитѣ (помакинитѣ), които видѣхъ контрабанда, бѣха облѣчени съ антерии отъ домашенъ вълненъ но валенъ платъ. Прѣстилкитѣ имъ бѣха сжщо, като на Чепеларскитѣ помакини. На главитѣ носѣха *парстати* тестемели. Отъ виденото разбрахъ, че Дьовленскитѣ помакини носятъ такова облѣкло, каквото носятъ и Чепеларскитѣ. А пъкъ мжжетѣ неможешъ ги различи по нищо отъ Чепеларскитѣ помаци. Сжщитѣ дрѣхи, сжщитѣ движения, сжщия каяфетъ, сжщия говоръ и сжщитѣ обръщения.

На мръкване седнахме съ Халилъ ефенди прѣдъ едно кафене да си починемъ и изпиемъ по едно кафе. При насъ седна и единъ 50 – 60 годишенъ помакъ, съ голѣма чалма на главата и съ затикнатъ чибукъ на врата. По дрѣхитѣ и позата, която зе, се познаваше, че той е заможенъ и аговитъ, т. е. селски ага е.

— Хошгелдинъ, челеби.

— Хожъ булдукъ, ага, отговорихъ азъ.

— Утъ кутро село си и какво та фири пу нашесъ край.

— Утъ Чепеларе съмъ. Бѣхъ въ Чепино и сега си отивамъ въ село; потюмъ минавамъ прѣзъ Дьовленъ да се видя съ бащини приятели.

— Чи чий си ти синъ?

— Е самъ на Дѣча кехая.

— Брей, аку си Дѣчову копеле? Ние съ бубайка ти бѣхме еце досте. Духодахме съ Хажи Хасана утъ Михалкуву да купоаме ерини утъ Узунатъ и бубайка ти. Живу ли е старуту свине?

— Баща ми умрѣ, мижьо, удави се въ рѣката прѣди 10 години.

— Аллахъ рахметелсънъ! Лекимъ бѣ сефалж чилекъ! Ала ти да си живъ, мижюфъ.

Отъ понататъшния ни разговоръ съ агата се разбра, че той познавалъ много Чепеларци, християни и помаци. На раздѣла ми заржча да нося здраве на всички живи негови познайници.

— Да носишъ млогу здраве и на Салихъ Чауша. Кажи на ное старъ *волкъ* да ми пруводи, ага му са лаха, адно малко авджийску пале, пакъ е утъ тузъ ще му прувадамъ риба и анифьо. Кажи му чокъ селямъ утъ Кечели Усманъ. Той ми знае и забе се.

До 10 часа вечерьта азъ бѣхъ гостенинъ на Халилъ ефенди и др. Дьовленски голѣмци-чиновници. До като ний правѣхме мухабетъ, дѣдо Фроню хаднжията приготвилъ всичко за моето нощно отпочиване и ме чакалъ съ нетърпение въ дюкянътъ си. Халилъ ефенди, който ме придружи до ханътъ, на раздѣла поржча на дѣда Фроня да ми угажда, като на неговъ (Халиловъ) гостенинъ и приятель.

— Недѣй брȁ грижа, Халилъ ефенди, е си знамъ работата. Ние бѣхме приятели съ бащата на тоя момъкъ, и е самъ спалъ въ тѣхната кжща.

Слѣдъ тия думи дѣдо Фроню заповѣда на чирацитѣ да затворятъ дюкянътъ, а мене покани да го послѣдя на горѣ по стълбитѣ. Влѣзохме въ една стая, която изглеждаше да е и гостна и спалня.

— Въ сае фудаьо посрѣщамъ бимбашията и каймакаманъ, говорѣше дѣдо Фроню. Въ нея си спьомъ лю ѐ. Други ни пускамъ. Нимой да та е шюбьо утъ болхи и вошки.

— Добра е стаята, дѣдо Фроньо, недѣй се стѣснява. Азъ съмъ наученъ да спа и на потонъ.

Слѣдъ тия уговорки, дѣдо Фроню притвори вратата, спустна сюрмелиитѣ стъкла на прозорцитѣ и се тръшна на едно дюшече.

— Содни сига, *айолъ*, да си пудумаме нашенски,—христенски. Въ худаьоса нема ахрене и читаци. Е еце галемъ да ми духодатъ госте—христене утъ Булгария. Спулай на Господе, хубаве гичиндисувамъ туфъ, ала нели нѣма христене и чорква, нимога да са распуснамъ. Еце хубави забите имаме *шиндиликъ* въ Дьовленъ и нѣма за какво да са уплакувамъ утъ тѣхъ, ала пакъ са друга вѣра, студена вѣра, айолъ! Христенскусу е другу. Какъ сте вие въ Булгария? Какъ варвьотъ Македонскиие рабути?

Азъ се отпустнахъ прѣдъ дѣда Фроня и безъ прѣдпазване му говорихъ за България и Македония. Тоя 80 годишенъ старецъ съ жажда изслушваше моитѣ сжждения, обяснения и отговори. Дѣдо Фроню, както и самото му име показва, не е

българинъ, а цинцаринъ—Епирски ромънинъ. На млади години, той дошълъ отъ отечеството си въ с. Пашмаклж (Ахж-челебийска кааза) и тамъ отворилъ приматарски дюкянъ. Като се позамогналъ, той се оженилъ за българка Пашмаклийка и станалъ Пашмаклийски житель. Прѣдъ турскитѣ власти той ималъ голѣмо влияние, но въ душата си останалъ голѣмъ туркомразецъ. Прѣзъ врѣме на черковната борба той ее гърчеялъ и енэргично помагалъ на гъркоманитѣ въ Пашмаклж и Райково. Но слѣдъ руско-турската война дѣдо Фроню прѣстаналъ да защитява гъркоманитѣ, даже почналъ да помага на българитѣ. Въ това врѣме, когато дѣдо Фроню се отърсилъ отъ прѣдишнитѣ си черковни заблуждения, въ Ахж-челеби се издигналъ надъ властитѣ и населението единъ помакъ, бившъ затворникъ, именуемъ Салихъ ага Сиврия. Новиятъ Ахж-челебийски деребей съ влиянието си засѣнилъ всички други Ахж-челебийски голѣмци. За нѣкаква лична обида, нанесена отъ Салихъ ага Сиврия на Фроня и българина Анастасъ кехая, послѣднитѣ повели борба противъ новия деребей съ цѣль да го поставятъ на онова обществено стжпало, на което трѣбва да стоятъ всички бивши затворници. Но Салихъ ага излѣзълъ и по хитъръ, и по силенъ. Слѣдъ нѣколко годишно *боричкане*, въ което се увлѣкла и голѣма часть отъ населението, безъ разлика на вѣра, Салихъ ага надвилъ, благодарение на хитринитѣ си и голѣмитѣ армагани и рушвети. Анастасъ кехая и дѣдо Фроню се разорили материално, но и слѣдъ това не прѣклонили вратъ прѣдъ Сиврия. Дѣдо Фроню, като неможалъ вече да живѣе въ Пашмаклж, отишълъ въ Скече и тамъ отворилъ ханъ. По късно, като се замогналъ на ново, дѣдо Фроню дошълъ въ Дьовленъ да *търгува* съ помацитѣ и власть имеющитѣ. Тукъ работитѣ на дѣда Фроня тръгнали добрѣ и сега той е първия *тюжеринъ* въ Рупчосъ каза-сж. Прѣдъ Дьовленскитѣ власти дѣдо Фроню е на голѣма почеть. При всичко, че въ Дьовленската кааза нѣма християнско население, обаче дѣдо Фроню е членъ на Идаре мезлиши (окол. съвѣтъ) и белидието (общ. съвѣтъ). Дѣдо Фроню, може да се каже, е и консулъ въ Дьовленъ на всички християнски държави на Балкан. полуостровъ. Всѣки християнъ билъ той българинъ, гръкъ или ромънинъ, ако има нѣкаква работа въ Вакъвскитѣ села или при Дьовленскитѣ власти, ще пише или ще намѣри дѣда Фроня. Безъ него неможе да си уреди работата нито Киселовъ, който скарва трупе по рѣката Кричимъ; нито гърка Лефтерисъ, който доставя брашно за Дьовленския гарнизонъ; нито бай Колю отъ Ситово, който събира овни за Търмешката войска. Всѣкой се съвѣтна съ дѣда Фроня и всѣкой иска отъ него помощь и покровителство. Даже английскиятъ офицеринъ, който е натоваренъ да контролира Дьовленската жандармерия и полиция, събира свѣдения отъ тоя 80 годишенъ почетенъ консулъ! И азъ, скроменъ туристъ и изучвачъ на Вакъвскитѣ села, не оставихъ на спокойствие дѣда

Фроня. Цѣла нощь го разпитвахъ за Дьовленъ и околията, съ рискъ да му стана досаденъ; но у него не се забѣлѣжи досада и умора. Напротивъ, дѣдо Фроню съ най-голѣмо удоволствие ми отговаряше, като ми даваше подробни и вѣрни свѣдения за всичко, което го питахъ, Така прѣкарахме нощьта съ дѣда Фроня въ неговата скромна стая. Лѣглото, което бѣше ми натъкмилъ тоя старъ аромънинъ, ми послужи само за почивка, а не и за спане.

Когато съмна, азъ се приготвихъ за пѫть.

На раздѣла съ дѣда Фроня, послѣдниятъ повѣрително, но смутено ми каза тия думи:

— Е забурихъ нощесъ да та попитамъ: сгудиха ли са *патриханьона* и *влашке-нъ* минлетъ въ Македония? Ние сме врютъ христене, та ни трѣбува да са караме. И е самъ христенинъ, ала самъ утъ влашки джинсъ. Аку *патриханьо-на* ни *даде* на власи-не владика, барекъ да даде изинъ да са пѣе въ чьоркви-не на влашки. Горци-не ни правятъ хубаву де су са каратъ съ други-се христене. Ално врѣме и е даржехъ горска страна, ала по сетне ми *уврѣ главо-са*. Горцемсемъ ни трѣбувало да са пумага.

— Всичко ще се уреди, дѣдо Фроньо, отговорихъ азъ на кѫсо. Всички сме се заблуждавали прѣзъ живота си за нѣщо, но съ врѣме сме се свѣстявали. И влашкиятъ черковенъ въпросъ ще се уреди, както се уреди и българскиятъ.

— Аминъ, дай Господи, завърши дѣдо Фроню и ми подаде рѫката си. Много здраве на всички досте въ Чепеларе и *максусъ* здраве на Гурка (Згура Тордопанъ)!

На улицата прѣдъ ханътъ ме чакаше единъ полицейски стражарь и едно муле. Освѣнъ дѣда Фроня и слугитѣ му, други изпращаче нѣмахъ, защото часътъ бѣше 5 зараньта, а въ това врѣме запознайницитѣ ми още спѣха. Мулето си бѣхъ наелъ още отъ вечерьта, съ условие да го върне отъ границата стражарьтъ, който щѣше да ме придружава. Послѣдниятъ грабна вѣщитѣ ми отъ слугата, привърза ги на мулето и слѣдъ това съ *помашка* вѣжливость ме покани да го послѣдвамъ.

— Хайда, чюрбажи, ехни муле-су да изворвяме пульока, льока ду дѣ е хладно. Ага идимъ на баня-на, тамъ ще пусидимъ и ще се укопимъ.

Азъ се отказахъ да яздя мулето прѣзъ селото и хванахъ оглавьта да го водя.

— Ага нищешъ да яхашъ, дай мене мулету, пакъ ти ворви слѣдъ мене. Пакъ ку ни си пилъ кафьо, да са пузапремъ на салашенъ да изпиешъ адно кафьо. Кафеджия-на станува рано и сига огане-нъ му е накладенъ.

— Азъ пихъ кафе у дѣда Фроня, но, ако тебе се пие, да се поспремъ на салашътъ. И язъ пивамъ още една чаша.

— Хаиръ, е за тебе думамъ, пакъ ага нищешъ, чи да варвимъ. Е рану ни пиемъ кафьо. Е са наедахъ, та че тугава тор-

нахъ. Е гладенъ ни торнувамъ на пoть. Такофъ *насахатъ* имамъ утъ бубайка, *аллахъ рахметлесънъ*.

Съ такъвъ разговоръ се запознахъ съ моя придружникъ стражаръ. На запитването ми какъ се зове и отъ кое село е, стражарьтъ троснато ми отговори:

— Зувотъ ма Ахмедъ. Е самъ утъ сува селу, ала сига самъ тептилъ. Надѣнаха ми кавурска руба, ала да видимъ ду куга ща е нося. Айлжкасъ ми е *дьортюсъ* (400) грушъ и не е малъкъ. Солкува пари е за адно гудина ни сомъ казандисувалъ. Да видимъ ду куга ща хи зимамъ.

Плащатъ ли ви редовно заплатата, Ахмедаа, попитахъ азъ.

— Берекетъ версинъ, плащатъ ни, ала оти на врѣме си ни даватъ айлжкатъ, та ма е страхъ будинъ мой синъ, по голъ утъ мене, да ми ни зоме хлѣба.

— Не се бой, Ахмедаа. Гльодай си *сааламъ* рабутата и никой нѣма да ти земе хлѣбътъ.

— Е си е гльодамъ и какво су мене жендаринъ нѣма другъ въ казо-са. И ингилиске-съ забитинъ ма бендисува, оти е торчемъ и дене и наще. Ни упендисувамъ са утъ рабута. Пакъ са нито заѣдамъ съ *ехалие-се*.Ниту са карамъ, нито *бохтамъ*.

— Аферимъ, казахъ азъ на Ахметя и го потупахъ по рамото и то тъкмо, когато бѣхме стжпили на срѣдъ моста прѣдъ казармата.

Ахмедъ се много зарадва отъ моето „аферимъ" и потупване по рамото, и, за да изкаже благодарностьта си за похвалата, покани ме да се отбиемъ въ салахчето да ме почерпи съ кафе. Азъ му благодарихъ, но отказахъ да пия кафе. Ахмедъ дръпна мулето и го поведе по пжтя прѣдъ казармата по източна посока, а азъ го послѣдихъ отзадъ. Но въ това врѣме ми хрумна на умътъ да измѣря казармата, която бѣ прѣдъ менъ. У себе си нѣмахъ никаква мѣрка, пакъ и да имахъ, не бихъ посмѣялъ явно прѣдъ очитѣ на войницитѣ, които карауляха, да имъ измѣрвамъ казармата. Но за да удовлетворя желанието си, азъ си послужихъ съ другъ способъ. Като вървѣхъ по пжтя, щомъ достигнахъ до мѣстото, отъ дѣто се образуваше права линия съ запжната фасада на казармата, почнахъ да броя съ крачки и броихъ до като отъ мене и източната фасада на сградата се образува пакъ права линия. Наброяхъ 74 срѣдни крачки, а това число опрѣдѣляше и дължината на сѣверната казармена стѣна. Отъ око се увѣрихъ, че сградата (казармата) е квадратъ. Възъ основа на това опрѣдѣление и понеже отъ по напрѣдъ знаяхъ, че срѣдната ми крачка[1]) е дълга 65 с. м., на умътъ си изчислихъ, че Дьовленската казарма е построена върху 2500 квадратни метра мѣсто. Когато минахме казармата, Ахмедъ ме

1) Дължината на едното стжпало и разстоянието между двѣтѣ стжпала.

покани да *яхна* мулето, защото съ водене не вървѣло бърже. Азъ изпълнихъ желанието на моя придружникъ не толкозъ, че ми се щѣше да язда, защото не бѣхъ уморенъ, — отколкото да го освободя отъ службата: *да ми води мулето.*

Ний пѫтувахме по една тѣсна продълговата полянка, която отъ севѣръ се загражда отъ рѣката Далж-дере, а отъ югъ допира до политѣ на Хамамъ бунарското севѣрно бърдо. Полянката е раздѣлена отъ пѫтя на двѣ почти равни части. Севѣрната половина е по ниска и е прѣобърната на ливади и зеленчюкови градини, а южната се състои отъ ниви и овощни градини. По край рѣката и отъ двѣтѣ страни на пѫтьтъ сѫ наредени като въ искуственъ паркъ върби, диви круши, габери и други дървета, обхванати около дънеригѣ и стъблата съ разни шубръци и високи трѣви. Тая длъгнеста и полузалѣсена полянка е извънредно красива. Но колкото се върви по на изтокъ, видътъ се измѣнява. Нивитѣ и ливадитѣ се намаляватъ, дърветата сѫщо. Срѣщуположнитѣ стръмнини се сближаватъ и най-сетнѣ полянката съвсѣмъ се изгубва. Остава само малка междина за пѫтьтъ и р. Далж-дере, която съ голѣмъ шумъ се промѫква между скалитѣ, за да се съедини съ р. Вжча. Послѣдната рѣка води началото си отъ върхътъ Караманджа (надъ с. Стойки, българска територия), минава прѣзъ Широка-лѫка и отъ тамъ на долу тече въ севѣро-западна посока до съединяването си съ Далж-дере. Рѣка Вжча умножава водитѣ си съ Триградската рѣка, която се влива въ нея при с. Настенъ. Вжча запазва названието си до с. Михалково, а отъ тамъ надолу се нарича вече р. Кричимъ. Отъ многобройнитѣ рѣчици и притоци, които се намиратъ въ басейна на Кричимската рѣка, найного-водна е р. Далж-дере, слѣдъ нея иде по редъ Триградската рѣка, Широколѫшката, Мугленската и т. н. Разстоянието между с. Дьовленъ и мѣстото, дѣто се съединява Далж-дере съ р. Вжча, е около единъ и половина километъръ.

Ний прѣминахме р. Вжча по единъ разкривенъ дървенъ мостъ, много по лошъ отъ Дьовленския. Отъ тамъ на горѣ пѫтьтъ върви по десния брѣгъ на рѣката. Отъ двѣтѣ страни на рѣката се спущатъ стръмни бърда, обрасли съ съсипани отъ брадвата и козитѣ дѫбови гори. Само тукъ тамъ по вглъбнатинитѣ по равнитѣ мѣста се виждатъ ниви, посѣти съ пшеница, кукурузъ, картофи и леща. Посѣвитѣ сѫ гѫсти, буйни и *напастрѣли* (полуузрѣли). Пѫтьтъ, по който вървимъ, е тѣсенъ, камънливъ, и мулето едва се крѣпи. Едно подплъзване е достатъчно да се събори мулето заедно съ яздецътъ долу въ рѣката. Близо половинъ часъ ний вървѣхме успоредно съ рѣката, безъ да забѣлежимъ нѣкаква сграда. Даже не видѣхме по присойкитѣ ниви и овчарски — козарски сае и колиби, при всичко, че мѣстата сѫ сгодни за кѫшла. Но когато стигнахме до мѣстото, дѣто се съединяватъ Широколѫшката и Триградската рѣки, прѣдъ насъ се изпрѣчи единъ стариненъ сводовъ каменeнъ мостъ съ три

отвора. Тоя мостъ е припрѣченъ на Широколѫшката рѣка и по него се отива въ с. Настенъ. Послѣдното село е заврѣто не далечъ отъ моста въ пролома на Триградскааа рѣка, на десния й брѣгъ. Отъ селото се виждатъ само 4—5 голѣми варосани сгради, а останалитѣ се закриватъ задъ една каменна могила. Надъ с. Настенъ се издига едно стръмно бърдо, покрито съ букова и борикова гора, което е продължение отъ Карлѫкъ и равната планина, наречена „Мурсалица".

Когато ний наближихме моста, видѣхме, че отъ с. Настенъ изливатъ много помаци и помакини. Едни отъ тѣхъ вървѣха пѣшкомъ, а други наяхали на мулета. Срѣщнахме се съ тѣхъ до самия мостъ и се поздравихме чисто по помашки. Помакинитѣ, които носѣха на главитѣ си бѣли тестемели, не счетоха за нуждно да си закриятъ лицата. Напротивъ, тѣ съ женско любопитство се вгледваха въ мене, може би съ цѣль да налучкатъ какъвъ човѣкъ съмъ и що търся по тѣхнитѣ мѣста. Помацитѣ и помакинитѣ, както се разбра, отиваха на работа по нивитѣ си, които се намиратъ по деснитѣ лѫки и бърда на р. Вѫча.

Отъ Настенския мостъ на горѣ пѫтьтъ нѣкога се е протакалъ по край рѣката чакъ до Широкалѫка; но честитѣ голѣми наводнения, които сѫ ставали отъ 20 години насамъ, сѫ разсипали пѫтьтъ, та сега по край рѣката неможе да се пѫтува съ мулета. Съобщенията между Дьовленъ и Широкалѫка за сега ставатъ прѣзъ с. Беденъ и мѣстностьта, наречена „Попинъ". Срѣщу планината „Мурсалица" отъ десния брѣгъ на Широколѫшката рѣка се спуща едно не толкозъ стръмно бърдо, което води началото си отъ вододѣла между Чепеларската рѣка и Кричимския басейнъ. Бърдото при сформируването си се е сбръчкало (сгърчило) на срѣдата и отъ това сбръчкване се е образувала една могила и една сѣдловина. Около могилата и на самата сѣдловина е застроена по-голѣмата часть отъ селото Беденъ; а срѣщу могилата въ присойката надъ сѣдловината сѫ разположени другитѣ сгради на селото. Самата сѣдловина е центъръ на селото. Беденъ е най-красивото и, може да се каже, най-ȏгледното село въ цѣлата бивша помашка република. То се вижда отъ всѣкждѣ. Ний видѣхме Настенския мостъ. Но за да стигнемъ до него, трѣбваше да вървимъ по единъ зигъ-заговъ каменливъ пѫть. Отъ двѣтѣ страни на тоя пѫть земята е обрасла съ млада дѫбова гора, която съвсѣмъ закрива пѫтьтъ, ако се гледа отъ далече. Слѣдъ половинъ часово пълзене по стръмнината ний стигнахме въ с. Беденъ Спрѣхме на сѣдловината прѣдъ праматарския дюкянъ на единъ дѣдо Фронювъ съотечественикъ. Съпругата на приматаринътъ, — Пашмаклийска българка, като чула, че единъ *християнинъ* е дошълъ въ селото, дойде въ дюкянътъ да ме здрависа и попита, какви новини нося отъ християнскитѣ села. Тая нещастница, която е придружавала мѫжътъ си въ много помашки села и която отъ 3 години се е заврѣла въ Беденъ, дѣто се чува само гласътъ на ходжа-

та, бѣ петимна да види българинъ и чюе нѣколко думи, излѣзли отъ устата на християнинъ. Захвърлена отъ сѫдбата въ помашко село, тая християнка се показваше весела, засмѣна, но колкото и да се преструваше, че е доволна отъ положението си, по много признаци се познаваше, че силно страда душевно. Двѣтѣ й дѣчица, които се въртѣха около нея, изглеждаха като сѫщински помачета. Принудени да иматъ за другари Беденскитѣ *ахренчета*, тѣ бѣха усвоили всичкитѣ имъ навици. По голѣмкото момченце, което е порастнало въ помашки села, като ме видѣ, полууплашено запита баща си: „Бобо, утъ дѣ е сое кавуринъ“? Азъ се усмихнахъ, като чухъ питането на момченцето и до като баща му въ смущението си се маеше да даде отговора, азъ прибързахъ да удовлетворя любопитството на младия запитвачъ

—Той е христенинъ, сине, добави сконфузено майка му. Слѣдъ това Беденската християнка поведе дѣцата си по стълбата за горния етажъ на сградата, гдѣто живѣели.

—Въ това врѣме приматарския дюкянъ зе да се пълни съ помаци. Послѣднитѣ бѣха добрѣ облѣчени, а това показваше, че тѣ сѫ първенцитѣ въ селото. Обикновенитѣ поздравления и запознавания се свършиха бърже. Настана гробно мълчание За да възобновя разговорътъ, азъ попитахъ едного: тукъ ли е Хаджи Кюлюнкъ и здравъ ли е?

— Тува е, ефенди, и здравъ е като *волкъ*, отговори единъ 45—50 годишенъ помакъ. Е му самъ синъ и аку ищишь да гу видишь, да та отведа у насъ да пиемъ пу адно кафьо.

Хаджи Кюлюнкъ е прочутъ помакъ въ Срѣднитѣ Родопи и то не толкозъ, защото е богатъ ага—богати помаци има много—но защото въ 1878 година стѫпка съ краката си и С. Стефанския и Берлинския договоръ. Хаджи Кюлюнкъ бѣ 6—7 години наредъ прѣдсѣдателъ на прочутата Родопска помашка република и е единъ отъ главнитѣ виновници за откѫсването на Вакъвскитѣ села отъ Източна Румелия. Сега помашкиятъ ексъ президентъ прѣкарва тихо старинитѣ си въ Беденъ, подобно на ексъ президента на Американскитѣ Съединени държави; но било е врѣме, когато името на Х. Кюлюнкя се е споменавало и въ вѣстницитѣ и въ нотитѣ на Великитѣ Сили. Азъ отдавна желаехъ да се видя съ Хаджи Кюлюнкъ, за да науча по подробно отъ него най-новата история на Вакъвскитѣ села, но по разни причини неможехъ да удовлетворя желанието си. Сега ми се прѣдстави сгоденъ случай да видя тоя бѣлѣжитъ помакъ и чуя отъ устата му това, което не слѣдъ дълго врѣме ще бѫде заровено въ гроба и забравено отъ потомството. Ето зищо азъ съ удоволствие приехъ поканата на Хаджи Кюлюнкювиятъ синъ да ида у тѣхъ на гости. Подъ прѣдлогъ, че нѣма да се забавя у Хаджи Кюлюнкя, стражарътъ Ахметъ ме не заслѣди, а остана да ме чака въ дюкянътъ. Това обстоятелство доста улесни моята мисия. Наистина, стража-

рътъ Ахмедъ не е *читакъ*, а Дьовленски помакъ, но азъ отъ по-рано зная, че помацитѣ се стѣсняватъ да приказватъ за политически работи прѣдъ царски забити, пъкъ ако ще тѣ да сж и тѣхни роднини.

Хаджи Кюлюнкювиятъ синъ ме заведе прѣдъ една голѣма двуетажна сграда, измазана отъ вънъ съ хуросанъ и като се спрѣ прѣдъ портата, каза ми да почакамъ малко на улицата, а той самъ влѣзе вжтрѣ. Слѣдъ петь минутно чакане, синътъ на Хаджията се яви на вратата и съ махане на ржката ме покани да влѣза въ вжтрѣшния дворъ. Съпроводникътъ почна да се качва по една тѣсна стълба, която водѣше за горниятъ катъ на кжщата. Азъ го послѣдвахъ, като крадешкомъ се взирахъ по всички кжтове. Когато се качихме на потонътъ, Хаджиювиятъ синъ потропа на една врата и се застоя. Вратата бавно се отвори и прѣдъ насъ се прѣдстави една човѣшка фигура.

— Буюръ, ефенди, влѣзи, чу се дрѣзгавъ старчески гласъ.

Азъ подадохъ ржката си на стареца и влѣзохъ въ стаята.

— Сьодни, айолъ, сьодни въ бужекатъ. Нимой дугледва. Наши-се *тертипе* са селски, столуве нѣмаме.

Безъ да чакамъ друга покана, азъ седнахъ *алатурка* на килимчето, като прѣдварително на бърже си смъкнахъ царвулитѣ и ги оставихъ до вратата. Седна до мене и Хаджи Кюлюнкъ. Прѣдъ мене стоеше единъ 80—90 годишенъ старецъ съ бѣла красива но изпита физиономия, украсена съ дълга и гжста бѣла, като памукъ, брада. Облѣклото на стареца се състоеше отъ сини абени шалваре, забунъ и долама. Краката му бѣха обути съ кжси бѣли калцуне, връзъ които бѣха прилепнати черни сахтиянени месте. Чалмата, която покриваше главата на Хаджията, бѣ бѣла и много чиста, но извънредно дебела. Като се вгледахъ по внимателно въ лицето на ексъ-прѣдсѣдателя, забѣлѣжихъ по него голѣми черни влажни и игриви очи, правъ остъръ носъ, високо широко чело и въздлъгнести бузи. Хаджията като забѣлѣжи, че го наблюдавамъ, поизкашля се, хвана се за брадата и каза.

— Защо ма гльодашъ, айолъ; е самъ старъ чилекъ, *грюхналъ* самъ отъ старость, ала още мочемъ да са доржя.

— Старъ си, мижьо, ала си още здравъ, отговорихъ азъ. Стари-се лоде са по-здрави утъ млади-се.

— То са е видѣло наше-су здраве, айолъ, ала мочимъ да са крѣпимъ. И старосто-съ са дудева. Аллахъ бинъ шюкиръ, и ѣмъ си и спьомъ, ала текате-съ ми са е отсѣкалъ. Ни даржотъ ми вейке нуги-се.

— Врютъ на чека старость, мижьо, затова трѣбва да угадаме на стари-се.

— Хубаву казувашъ, айолъ. Аллахъ здраве да ти дава. *Афедерсънъ*, ала ща та попитамъ, утъ кутро си селу?

— Утъ Чепеларе съмъ, мижьо.

— Брей, аку си утъ Чепеларе? Чи какво та е *запрѣтилу* въ наше-съ край?

Азъ обяснихъ, какъ съмъ попадналъ въ селото на Хаджи Кюлюнкя.

Слѣдъ изпиването на първото кафе, което ми поднесе 50 годишниятъ синъ на Хаджията, отъ дума, на дума дойдохме и до миналитѣ работи. Азъ подведахъ тъй разговорътъ и въпроситѣ, че Хаджи Кюлюнкѣ подробно ми разправи за събитията, които сѫ станали въ Вакъвскитѣ села прѣзъ 1877—1890 г. На свършване бившиятъ прѣдсѣдатель на помашката република съ въздишка каза:

— Всичко минб, айолъ. Тугавъ бѣ друго, сига е друго. Ние остарехме и ни воршимъ рабута. Свѣто-съ са прумѣня *а иликъ* са забурева. Да, другото, както и да е, ала ми *прибих*и хубвиятъ синчокъ. Аллахъ рахметелесснъ. Нега нѣма да забуремъ.

Отъ думитѣ на Хаджи Кюлюнкя азъ разбрахъ, че той тѫжи за миналото. Мѫчно му е, че »сега други управляватъ Вакъвскитѣ села....[1]).

Мислѣхъ да постоя у Хаджията само 10 — 15 минути, а пъкъ прѣстояхъ тъкмо два часа. Слѣдъ свършване на разговорътъ ни за миналото на Вакъвскитѣ села, азъ станахъ да си излѣза; но старецътъ, като видѣ това, бавно стана отъ мѣстото си, хвана ме за рѫката и ме застави изново да седна.

— Нимой станува, содни. *Режьо едерумъ*, *содни*! Ще коснимъ полну-малу, каквото аллахъ е далъ, та че тугава си ворви сасъ здраве. Е та ни пускамъ бизъ прогима. Има още врѣме. Широка-лѫка е близо. Мехмедъ! Мехмедъ! готовъ ли е емека?

Гласътъ на Хаджията бѣ чутъ въ съсѣдната стая. На тоя гласъ се отзова другъ съ думитѣ: О, хо! готовъ е, готовъ!

Слѣдъ тия изрази азъ неможехъ да не седна изново на килимчето и да не чакамъ емекъ. Гощаването се продължи не повече отъ половинъ часъ. Помашкитѣ гозби бѣха вкусни, но количеството имъ злѣ подѣйствува на Ахмедовия (стражарския) стомахъ. Послѣдниятъ, който тоже бѣ поканенъ да обѣдва съ насъ, прѣзъ всичкото врѣме, до като стигнемъ до границата, се оплакваше отъ тежина на стомаха.

— Тьошко ми е на курема, чорбаджи, постоянно думаше Ахмедъ. Приядохъ въ Дьовленъ. Хаджи Кюлюнкъ е *екмекъ сайбия чилѣкъ*. Никугу не упрата бизъ ядене.

Часътъ бѣше около единадесеть прѣди обѣдъ, когато напустнахме Беденъ. На тръгване се отбихъ въ митницата, за да си покажа вѣщитѣ. Началникътъ на митницата ме посрѣщна на вратата по нощна роба и вмѣсто „хожгелдинъ“, чухъ едно ру-

---

1) Миналото и сегашното на Вакъвскитѣ села въ поминъчно и политическо отношение ще бѫде прѣдметъ на особна статия·

В. Д.

гателство. Обясних му отъ кждѣ ида и за кждѣ отивамъ. Казахъ му още, че съмъ и бившъ митничарь.

— Хайде гить? Махни се отъ очитѣ ми, бѣха послѣднитѣ приказки на митничарьтъ. По пжтя азъ разправихъ на Ахмеда, какъ ме посрѣщна и изпрати митарствения чиновникъ.

— Махни го, едепсизинътъ, сърдито каза Ахмедъ. Бракъ шю сарахошю! Цѣла нощь пие, а денѣ спи. Стамболъ уварда-сж е. Проводили гу са тувъ на сюргюнъ, ала до кога ще седи, Аллахъ знае. Нѣма ни жена, ни дѣца; чиръ чиплакъ е.

Пжтьтъ отъ Беденъ за Широка-лжка върви по една полегата мочорлива плоскость, която е обърната на ниви и ливади. Долу подъ насъ на едно разстояние отъ 2 километра шуми Широколжшката рѣка, а горѣ къмъ истокъ се издигатъ камънливи тераси, обсѣнени съ рѣдки борикови дървета. Пжтьтъ постъпенно се навежда къмъ рѣката и колкото наближава до нея, той става по стръменъ и по каменливъ. Бѣхъ принуденъ да слѣза отъ мулето и да го водя, защото бѣ опасно да се язди прѣзъ такива камънаци.

Когато слѣзохме въ долината и тръгнахме на горѣ успоредно съ рѣката, чухме нѣкакви мжжки и женски мелодични, проточени гласове. Ахмедъ се спрѣ, послуша малко и послѣ каза:

— Чорбаджи, чуишъ ли? Пашмаклийци пѣятъ. На баня-на има Пашмаклиене. Язъкъ, ни ще можимъ да са укопимъ; меретски жени има.

— Близо ли е банята, Ахмедъ, попитахъ, като се приструвахъ, че не чуя гласоветѣ на Пашмаклиенки.

— Бливо е, близо. Ей сега ще се покаже.

Слѣдъ изминването на стотина крачки, прѣдъ насъ се показа едно равнище, не по-голѣмо отъ 20—30 декара. Това равнище изглеждаше, че нѣкогажъ е било поляна, покрита съ трѣва, сега прѣдставлява часть отъ сжщинска пустиня. Земята отъ горѣ бѣ покрита съ пѣсъкъ и дребни камъни. Тукъ тамъ се виждатъ и дълбоки ярове. Видоизмѣнението на полянката е извършено отъ рѣката. Послѣдната, като дошла, излѣзла е отъ коритото си и е залѣла цѣлата полянка. Слѣдъ спадането си пѣсъкътъ и дребнитѣ камъни, които били довлѣчени отъ водитѣ, си останали на мѣстата и загрозили хубавата по-рано полянка. И околностьта на полянката е много грозна. Стръмнинитѣ сж камънливи и обрасли съ проредена дребна джбова горица. По край рѣката нѣма никакво дръвце поне за сѣнка. На края на равнището до самата рѣка стърчи само една полусрутена сградица, която придава на околностьта още по грозенъ видъ. Въ тая сградица има една локва, която служи за кжпане на страждущитѣ. Отъ локвата изтича изобилна горѣща вода, която има симпуренъ мирисъ (дъхъ). Водата е много горѣща, и човѣкъ неможе да стои въ нея, ако я не смѣси съ студена вода отъ рѣката. За тая цѣль служи една вадичка, по която си тече рѣчната вода. Това е то прочутата *Беденска баня.*

При всичко, че тоя минераленъ изворъ се намира въ занемарено положение, лѣковитостьта му е извѣстна на всѣкждѣ въ Срѣднитѣ Родопи. Отъ кждѣ не се стичатъ тукъ хора, за да търсятъ помощь и излѣкуване? И ако тая баня бѣ що годѣ уредена и се намираше не въ Турция, а въ България, тя щѣше да стане Родопски Хисаръ.

Когато ний наближихме сградицата, съгледахме задъ нея една голѣма купчина черни и шарени прѣдмети, които мърдаха. Гласоветѣ, които слушахме, прѣстанаха и се чу: „Ай! ай. Какви са се е людье“? Азъ наближихъ купчината и що да видя: на едно отрасно мѣсто бѣха наредени въ видъ на колело шесть мулещи самаре. Вжтрѣ въ колелото бѣха постлани вълнени и козиневи халища, а връзъ халищата насѣдали троица млади помаци и три още по млади, красиви, но блѣдолики помакини. Послѣднитѣ държаха надъ главитѣ си черни омбрели, за да ги непече слънцето. Шаренитѣ торби, които стояха до скутоветѣ на помакинитѣ, показваха, че дружината е обѣдвала или се готви да обѣдва. Пашмаклийци сж познати по цѣлитѣ Родопи, като интелегентни и свободолюбиви помаци. При това тѣ сж и прочути пѣснопойци. Тѣхнитѣ жени се не криятъ отъ чужди мжже, били тѣ християни или мухамедани. Ето защо азъ безъ стѣснение се доближихъ до дружината и, като поздравихъ мжжетѣ съ хващане на ржце, попитахъ ги: що търсятъ тукъ на тая гола поляна.

— Дойдахме да се лѣкуваме, мижьо, по бърза да отговори едната жена. Имаме *вѣтеръ* (ревматизъмъ) въ нуги-се. Низнаишъ ли нѣкавъ *лѣкъ* за *вѣтеръ*?

— Бани-се пумагатъ за вѣтеръ, ала тува нѣма нагуда за копане, отговорихъ азъ. Защо ни идите на Хисарски-не бани. Тамъ има хубави нагуди. Има и доктуре, да ви кажатъ какво трѣбва да правите.

— Знаимъ ние, ефенди, де е по хубаво, ала трѣбуватъ много пари; пакъ и худута-съ (границата) трѣбува да са минова, възрази единиятъ помакъ.

— Хухута-съ са льосну минова,—сига *е еминликъ*, ала пари-се боркатъ, доказа другиятъ помакъ. Да иде чилекъ съ жена на Хисаре-нъ и да сиди тамъ *ирми гюнъ*, трѣбуватъ наймалко *онъ лира*, пакъ тува дойдахме съ по *елли* грушъ въ кесе-се.

Слѣдъ тоя неопровержимъ аргументъ, азъ се отказахъ да прѣпоржчвамъ на Пашмаклийскитѣ помаци Хисарскитѣ бани.

Понататъшниятъ разговоръ съ помацитѣ се отнасяше за моето пжтуване, за Пашмаклж, за с. Чепеларе и се свърши съ поржка да нося много здраве на помацитѣ Косювци въ Чепеларе.

Прѣзъ всичкото врѣме на разговора Ахмедъ стоя на едно почетно разстояние отъ насъ и не взе участие въ разговора. Даже той се свѣнѣше да гледа помакинитѣ.

Не удобно и не деликатно бѣ да се кѫпимъ съ Ахмедя въ локвата прѣдъ очитѣ на Пашмаклийци. За това слѣдъ кѫсна почивка продължихме пѫтуването, съ намѣрение да си отпочинемъ по добрѣ на границата.

Пѫтьтъ отъ банята до границата е такъвъ, какъвто е отъ Дьовленъ до Беденъ. Различава се само по това, че минава по лѣвия брѣгъ на рѣката. Стариятъ каменenъ сводовъ мостъ прѣдъ банята не е развален отъ голѣмото наводнение прѣзъ 1895 година; но ако и това бѣ станало, кой знае по какви урви щѣше да става съобщението между Вакъвскитѣ села и Широкалѫка.

Стражарьтъ Ахмедъ щѣше да ме придружава до границата или до пропускателния постъ, нареченъ „Попинътъ“. Тоя постъ не бѣ далечъ отъ банята, но мене се стори доста дълго разстоянието до него. Неспокойствието, което ме обладаваше до сега, веднага изчезна. Съ нетърпение очаквахъ да видя българскиятъ постъ и българската гранична стража. Най сетнѣ слѣдъ нѣколко минутно мѫчително изкачване по „Попинското“ бърдо, съзрѣхъ скромната българска колибка, която служеше за подслонъ на буднитѣ български синове. Турската стража ме посрѣщна много учтиво. Единъ войникъ сви и ми подаде цигара, а другъ припна въ колибата да ми вари кафе. До като се свари кафето, азъ скришно дадохъ на Ахмедя нѣколко гроша въ знакъ на благодарность, за гдѣто ме доведе живо и здраво до границатв и му порѫчахъ да носи много здраве на Дьовленскитѣ голѣмци, а най-много на Халилъ ефенди.

— Пекъ й, чорбаджи, башь-юстюне. Аллахъ здраве да ти дава, отговори Ахмедъ, като си тури рѫката на челото. Лекимъ да ти кажа ли, чорбаджи, зоми напиши адно пусулка до юзбашияна, кату кажишъ и два хубави лафа за мене.

Азъ изпълнихъ послѣдното желание на моя добъръ придружникъ, но му заржчахъ да се грижи и за мулето по пѫтя и ако е възможно да го прѣдаде на ступанина му още сѫщата вечерь.

Слѣдъ изпиването на кафето, по даденъ знакъ отъ турския постъ, двама български войници се отдѣлиха отъ нашиятъ постъ и дойдоха при насъ.

— Ей аркадашларъ, негова милость е вашъ човѣкъ. Иде отъ Чепино прѣзъ Дьовлень. До тукъ дойде живо и здраво, *падишахъ саасанда,* сега го правимъ Вамъ теслимъ. Хайде, водете си го!

До като траеше церемонията на *теслимяването* ми, азъ си нарамвахъ вѣщитѣ Българскитѣ войници, които ме познаха, стояха прави до мене и слушаха *докладътъ* на турския юзбашия. Но щомъ чуха думитѣ: „хайде, водите си го“, нарамиха си пушкитѣ и ме поканиха да ги послѣдвамъ. Придруженъ отъ българска стража, азъ вървѣхъ така леко, като че хвъркахъ съ крила. Когато пъкъ прискочихъ линията на границата и

кракътъ ми стжпи на свободна българска земя, сърдцето ми силно затупа отъ радость и почувствувахъ такъво облѣкчение, като че хвърлихъ отъ себе си много тежъкъ товаръ!...... И въ Турция може да се пжтува свободно, но съ *товаръ на душата и сърдцето.*

Прочее, да живѣе свободна конституционна България!

В. Дѣчовъ.

Новозавзетия мънастирь „Св. Врачъ".

Бѣлѣжки

отъ

Г. Баласчевъ.

Находещитѣ се по политѣ на севѣрнитѣ склонове на Родопитѣ мънастири, повечето отъ които сж били усвоени отъ грьцки ржце, безъ съмнѣние криятъ въ себе си важни и цѣнни спомени и други материяли за нашето минало. Колкото щателно въ тѣхъ и да е прѣтърсено и унищожено отъ исконитѣ врагове всичко българско, то все пакъ при едно грижливо прѣровване изъ тѣхнитѣ оцѣлѣли тевтери, кондики, живописъ, постройки, прѣдания и др. подобни, все ще се извадятъ на бѣлъ свѣтъ интересни данни и свѣдѣния за нашата история. Това е хубава и благодарна работа за нашитѣ учени.

Г-нъ Г. Баласчевъ миналото лѣто е споходилъ Бачковския мънастирь и пжтемъ се е отбилъ и въ току-що завзетия Кукленски мънастирь „Св. Врачъ". Своитѣ хубави и цѣнни исторически бѣлѣжки за тоя мънастирь нашиятъ видающъ историкъ е помѣстилъ въ бр. 53 (1906 г.) въ в. „Прѣпорецъ". За да запознаемъ читателитѣ и на „Родопски напрѣдъкъ" съ тѣхъ, позволяваме си да ги прѣдадемъ изцѣло, както сж въ „Прѣпорецъ", като вѣрваме, че както г. Баласчевъ, тъй и почтената редакция на вѣстника нѣма да ни вмѣнятъ това за грѣхъ.

„Прѣдстоеше ми да посѣтя мънастиря „Св. Врачи", съ цѣль да разгледамъ ржкописнитѣ остатки, за които бѣ съобщено отъ ежедневната преса; а така сжщо и да подиря други нѣкои старини, които биха имали важность за насъ, толкозъ повече, че ми бѣше извѣстно какво въ този мънастирь бѣ откритъ прѣзъ 1887 г. единъ твърдѣ цѣненъ паметникъ отъ срѣдне българската ни книжнина, въ който се съдържа и много важния панигирикъ за българския царь Иоанна Александра, написанъ въ 6845 г. или 1337 година.

На юго-изтокъ отъ г. Пловдивъ на разстояние около 22 км. или $3^1/_2$ часа въ Родоп. планини е съграденъ върху прѣкрасна мѣстность мънастиря „Св. Врачъ", нареченъ още „Св. Анарги-

ри“ или „безсребренници“. Посвѣтенъ е манъстирьтъ на „св. св. Козма и Дамянъ“, които, споредъ синаксаря имъ, сѫ цѣрили безплатно страдалцитѣ отъ разни болести. Названието „Врачи“ е чисто словѣнско и означава лѣкари; врачь единствено число, а врачи или врачиѥ множествено. Формата „Св. Врачъ“, която се употрѣблява отъ мнозина, е неправилна. Правилната форма се срѣща и въ Македония. Мънастирьтъ до прѣди противогръцкото движение по насъ се намираше подъ църковното вѣдомство на гръцката Пловдивска митрополия, но сега е вече подъ българско вѣдомство и се управлява отъ мѣстно настоятелство. Въ тракоримското врѣме тамъ се намирало, по всѣка вѣроятность, нѣкакво язическо свѣтилище съ жертвеникъ или язически храмъ. защото прѣзъ 1795 год., като се разкопавало тамъ на близо, сѫ били намѣрени кѫсове отъ мряморни статуи отъ по-старата епоха и една бѣла мраморна плоча, върху която билъ изобразенъ Херкулесъ, който разсичалъ главитѣ на Лернейската хидра и Иолай, който съ нажежено желѣзо подгарялъ нейнитѣ глави. Тамъ била намѣрена и друга плоча съ образа на Херкулеса, който се борилъ съ лъвъ. Нѣкои отъ горнитѣ свѣдѣния сѫ взети отъ книгата на Ан. Левкия, печатана прѣзъ 1775 год. Мънастирьтъ споредъ Г. Цукала, който черпилъ и отъ типикътъ на Бачковския мънастирь, писанъ на пергаментъ къмъ 1083—4 г., билъ ужъ съграденъ отъ сѫщитѣ братя Грузинци, по име Григори и Апасия Пакуриянъ, които съградили Бачковския мънастирь. Но отъ направената справка въ типикътъ, печатенъ прѣзъ 1904 год. въ „*Византийски Врѣменикъ*“, томъ XI, вип. 1—2, установява се, че въ него не става никакъ дума за мънастиря „Св. Врачи“, а само за укрѣпеното мѣсто Баница, което заедно съ планинитѣ и околнитѣ земи принадлежало на Бачковската Св. Богородица. Въ изданието на типикътъ L. Petit отнася това мѣсто въ Сѣрската епархия. (La place forte de Banit'a, qui exist dans l' eparchie de Serres. p. VIII). Но при проучването на топографията на тази мѣстность се указа, че Баница се наричала западната часть отъ сегашното село Кукленъ, тамъ дѣто се намиралъ сѣровития изворъ. За тога говори и Цукала на стр. 61. Значи, къмъ XI вѣкъ мънастирьтъ не сѫществувалъ, защото въ типикътъ би се споменалъ по име съ исихастиритѣ Св. Илия, Св. Георги и Св. Никола, както и съ другитѣ околни и далечни имоти на Бачковския мънастирь, които сѫ изброени въ типика[1])

Между туй мънастирьтъ е сѫществувалъ прѣзъ християнската епоха, тъй като турцитѣ по-прѣди не допускаха да се строятъ нови храмове. По постройката си храмътъ не изглежда

[1]) Типикътъ на Бачковския мънастирь е приподписанъ и завѣренъ отъ Иерусалимския патриархъ Евтимия, който прѣзъ 1083—4 год. прѣбивалъ заедно съ ктитора Григория Пакуриана въ Солунъ. Тоя паметникъ е доста интересенъ и за насъ. Б. Авт.

да е старъ. Може да се допустне, че е бивалъ събарянъ отъ турцитѣ и прѣправянъ въ по-късно врѣме. Върху този ни възгледъ навѣрно ще се намѣрятъ извѣстия въ пловдивскитѣ кондики, които, за жалость, за сега не ни сѫ на рѫка. По настоящемъ може да се приеме съ голѣма вѣроятность, че и нашия мънастирь билъ е разрушенъ прѣзъ 1657 г, когато на̀ ге́ргювдень се потѹрчнха Банъ Белю̀, протїопъ Костантӣнъ, попъ Гю́рге ѝ Димӣтьръ ва̃ Костанто́во, н съ́те кме̃тове н попове отъ дрѹзнте село ва̃ Цепӣна, тогава пише, по́пъ Методі̂е Дра́гниовъ о̀тъ село Корова, че Яса́нъ оџа (оджа) за кашмѐръ натера потѹрнџцнте та̀ расӣпаха сьі̂те црькен отъ Костьнецъ до Станнмька, 33 за монастӣре 218 црькві̂.

Храмовата сграда има форма на правиленъ четверожгълникъ и е подраздѣленъ на три части. Отъ тѣхъ вжтрѣшната съ олтаря и срѣдната сж по-стари, а крайната часть е по-нова приправка. Въ олтаря се съхраняватъ два стари дървени ковчези, украсени съ седефена мозайка; а въ вжтрѣшната часть на храма въ срѣдата на пода лежи бѣла мраморна плоча, върху която се намира изображенъ единъ пѣтелъ и други знакове. Тя е отъ тракийско врѣме. Подобни плочи се срѣщатъ и другадѣ изъ Тракия и произхождатъ отъ езическо врѣме. Въ срѣдната часть на храма пакъ на пода лежи малка бѣла мраморна плоча, на която е изображенъ двуглавия византийски орелъ; той е доста изтърканъ отъ тъпченето.

Що се отнася до стѣнната живопись, тя не прѣдставлява особенъ интересъ, защото не изглежда да е стара отъ XVII вѣкъ; но надписитѣ на светиитѣ отначало сж били словѣнски, а послѣ сж ги заличили и замѣнили съ гръцки.

Нѣкои названия на светиитѣ останали и до сега словѣнски. Така напримѣръ, на южната външна стѣна на храмътъ и сега личи с҃ты а̀рхангелъ Гаврӣлъ; подиръ слѣди отъ словѣнско писмо се забѣлѣзватъ и върху севѣрната стѣна отъ вънъ; тукъ то е зачеркнато и до него стои гръцко. На сжщата стѣна е любопитенъ прѣстолътъ на Божия Матеръ. Такъвъ се срѣща и въ вжтрѣшностьта на базиликата Grottaferrata, само че тамъ е съ мозайка, древно византийски стилъ.

Ако се сжди по видътъ на гръцкото писмо, то замѣняването на словѣнското съ гръцко трѣбва да е станало къмъ края на 18 или началото на 19 вѣкъ. Сжщо е замѣненъ и надписътъ надъ вратата на срѣдната часть отъ храма, кждѣто обикновено се очаква надписъ, който да говори за врѣмето на построяването на храма.

Освѣнъ това въ приемната стая се намира една твърдѣ древна дъсчена икона, която прѣдставлява Господъ Саваотъ. Главата на Бога е изобразена вжтрѣ въ една четверожгълна фигура, стѣнитѣ на която сж джги, вмѣсто прави линии Подъ

странитѣ на лицето на Бога на джгитѣ сж спуснати два трижгълника. Това изображение е твърдѣ рѣдко. Обикновенно главата на Господа Саваота се изписва или въ трижгълникъ или въ шестожгълникъ. Отъ двѣтѣ страни на главата се намиратъ два кржга, вжтрѣ въ единия отъ тѣхъ се чете гдьса, а въ другия ваѡь. Тази икона може да се отнесе къмъ XIII или XIV вѣкъ. Друга една важна икона е и оная, на която е изобразено Възкресение Христово, написано съ грѣцки букви, които замѣнили славѣнското писмо. Интересна е въ тази икона кустодията; двама войника, единиятъ е облѣченъ въ римско военно облѣкло съ щитъ въ едната ржка и дълго копие въ другата, а другиятъ войникъ цѣлъ е облѣченъ въ желѣзна броня съ дълго копие въ ржката. Бронята му съвсѣмъ прилича на тая на войника, който стои на почетна стража прѣдъ смъртното легло на царь Самуила, изобразенъ въ миниатюритѣ на Манасиевата лѣтописъ въ Ватиканската библиотека. Прѣдъ видъ на факта, че по нашитѣ стари черкви и мънастири се съхраняватъ още и до днесъ цѣнни остатки отъ миналото, които сж въ свръзка съ християнството, осмѣляваме се да подканимъ Св. Синодъ да прибере единъ часъ по-скоро тѣзи и други паметници отъ християнската епоха, като ги нареди въ единъ салонъ на синодалната палата.

На запитването ми, което отправихъ на настоятелството, какво сж станали ржкописнитѣ останки, които споредъ ежедневния печатъ били намѣрени на тавана? Отговори ми се, че околийския началникъ ги занесълъ въ Станимака, а отъ тамъ били прѣдадени на Пловдивския окр. управитель, който щѣлъ да ги прѣдаде на музея! Дали прѣдирили добрѣ изъ тавана? — Търсихме на всѣкждѣ, но не намѣрихме нищо. Гърцитѣ всичко задигнали! Между туй до 1887 година на тавана стоялъ и Пѣсниvецьтъ или *псалтиръ съ тълкувание* на всичкитѣ му псалми, написанъ повелѣннемь прѣвысокаго црѣ нашего бгомъ нзбраннаго н бгомъ вѣнцѣнаго Iѡанна Алеѯандра въ лѣтѣ (6845—5508=1337[1]). Подиръ „Пѣсниvецътъ" въ сжщия ржкописъ слѣдва много интересната похвална рѣчь къмъ царя Ивана Александра. Прочитането само на тази рѣчь е било достатъчно да се подържа високо между мънастирскитѣ братя българския патриотически духъ Ето единъ незначителенъ откъслекъ отъ нея: Въ побѣдоносимоу царю блъгарскомоу прндѣте нынѣ патрнарсн и свѧтнтелие, мнисн же н ниоци, сѧдиѧ н болѣре, нвесь прнцъть црьковины, простыхь рабн н сво-

---

*) Тоя паметникъ е описанъ отъ г. В. Стояновъ въ Периодъ Списание кк. XXI—XXII 1887 г. Г-нъ Стояновъ нарочно не указалъ на мѣстонахождението, за да не би гърцитѣ да унищожатъ другитѣ срѣднебългарски паметници въ монастиря. Б. авт.

водии, вельмѫже и въсе воинство и сърадоунтесѧ радостиѫ неизглаголаи'ноѫ[2]). Но до като остана ялово дирението ми на стари книжни паметници, съобщи ми се, че отъ агиазмата прибрали една плоча съ словѣнски надписъ, който гласи: Съгради се сы источни(къ) (отъ) игꙋмена стефана іеремонаха и (про) ігꙋмена Ѳеѡфа(на) іеромонаха: ктиторн же бѣхꙋ кѵрилъ іеромона(хъ) и по ананіа и попъ метоѡдіа: въ лѣтѣ з̃ с̃ д мсца дв̃ ѕ̃: маисторъ никола.

Писмото е много красиво симетрическо и има палеографическо значение, но надписътъ се чете трудно, защото е покритъ съ единъ пластъ отъ синозелена варь, види се, е направено нарочно, за да се не прочита добрѣ.[2]) Споредъ този надписъ източникътъ билъ съграденъ на 7204—5508=1696. Ежедневниятъ печатъ съобщи съвсѣмъ неправилно датата на постройката на източника".

Вѣсти изъ Родопитѣ.

Главни (класни) училища въ Родопитѣ.

Министерството на народната просвѣта възъ основа чл. 26, алинея трета, отъ закона по просвѣщението е рѣшило да се прѣименуватъ нѣкои основни училища въ горни курсове и изъ нѣкои покрайнини въ Родопитѣ. Такива за напрѣдъ ще бѫдатъ *Каменишкото* въ Чепино, *Голѣмо-Бѣловското, Сестримското, Орѣховското, Чепеларското. Кукленското, Широколѫшкото и Павелското.* Заплатитѣ на учителитѣ въ тия курсове ще се изплащатъ по начина, прѣдвиденъ въ закона за учителитѣ въ тѣхъ, като се събиратъ отъ всѣка община по 900 лева за учитель. Намъ е драго, че министерството съ това си рѣшение изпълня една справедливость, единъ свой дългъ, който отдавна трѣбваше да бѫде изпълненъ въ отношение просвѣтнитѣ нужди на тия отдалечени отъ градоветѣ покрайнини, отъ които досущъ малцина родители иматъ възможность да пращатъ дѣцата си въ класно училище вънъ отъ селата, или покрайната си. Особено необходими сѫ такива класни училища въ планинскитѣ мѣста, дѣто поминъчнитѣ условия сѫ твърдѣ недобрѣ и дѣто животътъ е много бѣденъ до мизерия.

---

[1]) „Пѣснивецътъ" отъ нѣколко години се намира у академика проф. В. Ягича, който тъкми да го издаде. Слугата на мънастиря Св. Врачъ го прѣдалъ на Книжовното Дружество въ София.

[2]) Надписитѣ отъ Пловдивско ще играятъ важна роля при разрѣшаването въпроса за автентичностьта или подложностьта на плочата съ надписътъ, намѣренъ ужъ въ гробътъ на патриарха Евтимия Търновски.

Б. авт.

[3]) Читателитѣ на „Родопски напрѣдъкъ" сѫ вече запознати съ споменатия типикъ на Бачковския мънастиръ отъ историческия етюдъ — Грузенския мънастиръ въ Византия" отъ руския професоръ г. Соколовъ. който етюдъ ний дадохме въ прѣводъ прѣзъ т. год. Както се вижда, г. Баласчевъ не е ималъ случай да види нито руския текстъ на професоръ Соколова, нито пъкъ нашия прѣводъ и бѣлѣжкитѣ ни къмъ него. Бѣл. ред,

За по-голѣмитѣ и по-централни български села въ бившата Рупчоска околия, сега Станимашка, каквото що сѫ Широка-лѫка и Павелско, отдавна се чувствуваше нуждата отъ класни училища. Наистина, въ тая Родопска покраина още отъ първитѣ дни слѣдъ освобождението се обърна внимание и за просвѣтнитѣ ѝ нужди, и съ тая цѣль тамъ се открива́, закрива́ и мѣсти ту въ едно, ту въ друго село едно трикласно училище, обаче географскитѣ и поминъчнитѣ условия сѫ такива, че това класно училище дѣто и да се поставяше, неможеше да задоволи нуждитѣ на цѣлата покраина, на всички села тамъ, въ резултатъ на което се появи едно съревнование между едни села и други, което отпослѣ се обърна и въ една гибелна вражда, която спъваше общата просвѣтна цѣль. Трикласното училище едно врѣме въ с. Орѣхово доказа, че това селце неможе да послужи за просвѣтителенъ центъръ на цѣлия Рупчосъ. Това отпослѣ се доказа и съ прѣмѣстването му въ Чепеларе, дѣто впрочемъ имаше условия да се очакватъ по-добри резултати и по-широко назначение и за отвъдграничнитѣ тукъ български села. Нѣколко години отпърво всичко отиваше добрѣ, но отпослѣ граничнитѣ условия досущъ зеха другъ обратъ, българчета отъ Ахѫ-челебийско и Скечанско неможеха да посѣщаватъ училището отсамъ и то по причини твърдѣ и възмутителни, и грозни за самото Чепеларе, което отъ просвѣтителенъ божемъ центъръ това селце стана гнѣздо на всички ония дѣяния, сѫществующи и днесъ, които чисто и просто доведоха разсипването на единъ скритъ отъ свѣта и въ нищо не повиненъ български край задъ нашата граница въ тия мѣста, разсипване прѣдъ което ний всички мижимъ, мижимъ и нѣмѣемъ.

Другъ е въпросътъ съ Широкалѫка и Павелско, двѣ първи по голѣмината си български села въ двата края на Рупчосъ, първото тласнато въ планинскитѣ дълбини при самата граница, а другото централно село въ долния Рупчосъ. Това сѫ два важни пункта, въ които отдавна трѣбваше да се запълни една празднота въ просвѣтно отношение и за която читателитѣ и другъ пѫть сѫ срѣщали да се споменува въ страницитѣ на „Родопски напрѣдъкъ". Но въ реализирането на това за похвала рѣшение на министерството ще се срѣщне една спънка, най-важната; това е тѣхната издържка. И Павелско, и Широкалѫка сѫ планински села съ дива и неплодородна планинска почва. Тѣ иматъ малки землища, населението имъ се занимава съ слабо землeдѣлие и скотовъдство, и изключително съ кираджийство и дюлгерство, съ които занятия и при единъ упоренъ трудъ то съ голѣми мѫки една паваксва нуждитѣ си за насѫщния хлѣбъ. А при такива тежки поминъчни условия и мизеренъ животъ и общинскитѣ приходни източници сѫ досущъ сухи. И едното, и другото, както почти и всички други селца въ тая покраина, годишнитѣ имъ общински приходи едва ли достигатъ на 2—3 до 4 хиляди лева, съ които трѣбва да се поддържатъ всички общински нужди. Тѣ свършватъ съ дългове за издържането на основнитѣ си училища, слѣдователно да имъ се натоваря издържка и на горенъ курсъ, е невъзможно. Отъ друга страна тѣ сѫ погранични мѣста, дѣто тѣ сѫ заставени да понасятъ и други държавни тегоби, каквито населението въ вѫтрѣшностьта въ княжеството нѣма. Впрочемъ, министерството е длъжно да се погрижи на първо мѣсто и съ издържката на тия главни училища. А въ тоя случай тѣ трѣбва да бѫдатъ причислени къмъ ония погранични и бѣдни общини, на които възъ основа извѣстенъ членъ отъ закона училищата имъ изцѣло да се издържатъ отъ държавата. Послѣдната неможе да бѫде за едни щедра и милостива майка, а за други безчувствена мащеха. Ний имаме градове съ по нѣколко стотини хиляди лева годишни общински приходи, а пъкъ държавата редъ години е поела на себе си не само всичкитѣ имъ основни и класни училища, но плаща и наема за помѣщенията имъ, помага имъ въ набавянето и на пособията и пр. и пр., когато за такива задънени покраини тя се скѫпи и то за нѣколко хиляди лева. А тѣзи наши покраини сѫ нашия стражъ по границата и като такива, ний трѣбва да създадемъ въ тѣхъ едно будно, силно и по духъ българско население, което ще постигнемъ само и само чрѣзъ училището.

С.

Нови изселвания на помаци изъ Родопитѣ.

Въ страницитѣ на „Родопски напрѣдъкъ" не единъ пѫть сме изтъквали причинитѣ за изселването на помацитѣ изъ тия Родопски покрайни, находящи се въ наша територия отсамъ границата. Посочвали сме, че прѣди да поставимъ думата „фанатизъмъ", трѣбва да погледнемъ въ насъ си, въ нашитѣ властни органи въ тия помашки покрайнини, органи и административни, и горски, и военни, и изборни, па и въ всички, що иматъ какво годѣ прѣдимство врѣдъ широката маса. Но отъ никждѣ заинтересованость, отъ никждѣ помощь, отъ никждѣ човѣшка, справедлива дума поне нѣма, та нѣма. Напротивъ, като че ли всичко е насочено вихроносно да помете до една душа едно изправно въ всички свои задължения плѣме отъ насъ и го тласне въ оня океанъ задъ нашата граница, дѣто, прѣвърнатъ въ грозна буря, тамъ пъкъ помита нашия еднороденъ братъ.

Додѣто помашки изселвания имахме само изъ тия села, дѣто сѫ смѣсени и съ българи, сега има и отъ чисто помашкитѣ, отдалечени и не смѣсени. Прѣзъ 1904 година всички помашки сѣмейства, повече отъ 30, се изселиха до едно отъ с. Добралѫкъ. По-рано отъ селата Хвойна и Широкалѫка, а сега се готвятъ групови изселвания и отъ Богутево, съсѣдно помашко селце при Чепеларе. Такова брожение има и между помацитѣ въ Чепеларе и Чокуръ-кьой. Богутево е около 130 кѫщи помашки съ добри пасбища и гори (?). Държавното съкровище отъ това селце годишно зема повече отъ 25 хиляди лева бегликъ, поземеленъ налогъ, глоби и пр. Прѣзъ тая зима повечето отъ тѣхъ сѫ изпродали овцитѣ си, продаватъ и другитѣ си имущества и напролѣтъ 40 сѣмейства се готвятъ да минатъ границата, слѣдъ тѣхъ сигурно сѫщото ще сторятъ и другитѣ и съ това най-напрѣдъ държавата ще се лиши отъ единъ приходенъ източникъ, отъ който само зема, а нищо не ѝ искатъ въ замѣна да даде.

Конкретни факти ний нѣма да посочваме и изброяваме тукъ, защо се изселватъ тѣзи хора. Ний канимъ централната власть чрѣзъ добросъвѣстни свои хора, но не отъ самото мѣсто, да проучи тия причини и въ нейни рѫце е и да ги отстрани.

С.

Книжовни вѣсти и бѣлѣжки.

Упѫтване за изучване селищата въ Българскитѣ земи. Отъ професоръ А. Иширковъ, София. 1906 г.

„Положението на селищата, тѣхниятъ развой, типъ и направа на кѫщи и огради не сѫ нѣща случайни, а стоятъ въ тѣсна свързка съ вида на земната повърхнина, съ благата, които прѣдлага природата на най-близката околность, съ живота на хората, съ народната традиция . . . . , . . ,

За да можемъ да изучимъ всестранно нашия народъ, трѣбва прѣди всичко да изучимъ неговитѣ селища. — най-висшия изразитель на неговата материялна култура. Селищата отразяватъ чрѣзъ своето положение, развой, типъ и жители най-добрѣ въздѣйствието на българската природа върху нашия народъ; тѣ ни даватъ основа да схванемъ многократното разселване на нашитѣ хора и спомагатъ да прѣцѣнимъ културната възмѫжалость на нашитѣ селяни, която се изразява въ промѣнитѣ, що

докарватъ въ природата, за да я подчинятъ въ своя полза и въ начина, по който тѣ се ползуватъ отъ благата на околната природа . . . .“

Тѣзи хубави мисли, между другитѣ, г. Иширковъ изказва въ прѣдговора си, който прѣдшествува съставения отъ него въпросникъ. Въпроситѣ сж групирани въ деветь групи: I Положение на селището. II Типъ на селището. III Кжща IV Паяти (егреци, даями, кошари и др.). V Разселване. VI Името на селището. VII Носия. VIII Старини, и IX Занятие,

Упжтването на г. Иширкова има за цѣль да улесни и посочи, какъ да се проучи прѣдимно географското и социално-икономично положение на населенитѣ мѣста. Намъ се струва, че хубавиятъ въпросникъ би било добрѣ да съдържаше и още нѣщо за нашитѣ поселища. Всѣко село има своята история за неговото минало, а такъвъ събранъ материялъ отъ всички заселища, ще илюстрира много незнайни или тъмни данни отъ нашата отечествена история. Поради това събиравето всички прѣдания, колкото сж опазени днесъ, за врѣмето и начинътъ на заселването на едно село, по-важнитѣ събития, каквито е прѣкарало то прѣзъ бурни епохи на нашето минало и др. т. сж тоже не отъ малка важность. Тъй сжщо сж цѣнни да се опишатъ названията и на всички мѣстности, върхове, полянки, долове, клисури и др. п. въ околностьта на всѣко заселено мѣсто. Не отъ малъкъ интересъ е изброяване и имената на всички стари и сегашни родове въ населението.

Упжтването на г. Иширкова е на лекъ, достжпенъ и за полуграмотенъ човѣкъ езикъ, тъй щото всѣки въодушевенъ да помогне на отечествената наука ще може по него да се улесни въ събирането на исканитѣ данни.

Позивътъ на нашия ученъ и неуморенъ географъ-професоръ е и благороденъ, и цѣненъ, и ний вѣрваме, че той ще намѣри отгласъ тамъ, дѣто трѣбва и отъ тия, къмъ които е отправенъ.

С.

Цвиичовитѣ възгледи върху етнографията на Македония, отъ А. Иширковъ. Отдѣленъ отпечатъкъ отъ „Переодическото списание“, кн. LXVII, 1906 г. София.

Слѣдъ като твърдѣ многоплодната шовинистична литература на братята сърби, съ която тѣ отъ 30 години насамъ се мжчатъ да убѣдятъ себе си и свѣта, чэ една чисто българска страна — Македония — е сръбска, населена съ сърби, почна да търпи фиаско, като всѣка фалшива тенденция, напослѣдъкъ почнаха да се чуватъ гласове въ друга посока, именно, че Македония не е нито сръбска, нито българска, а е населена съ славѣнско плѣме, което е толкова близо до сърбитѣ, колкото и

до българитѣ. Тоя отбой у братята сърби самъ по себе си издава тѣхната по-раншна фалшива почва, на която се мжчеха да се закрѣпятъ. Новото течение, по което сърбитѣ желаятъ да поставятъ въпросътъ за Македония, е подетъ отъ най-виднитѣ тѣхнитѣ учени хора. Напослѣдъкъ извѣстниятъ Бѣлградски професоръ — географъ и геологъ — г. I. Цвиичъ е написалъ новъ свой трудъ „Неколика проматария о етнографіи Македонских словена", прѣведенъ едноврѣменно и на нѣколко европейски езика (френски, английски, нѣмски и руски). Г-нъ Цвиичъ излазя ужъ научно да обоснове новата теория за народностьта на македонскитѣ българи. Цвиичовиятъ трудъ, като такъвъ излѣзълъ отъ перото на толкова добрѣ познатъ ученъ човѣкъ, естествено извика едно очудване, една изненада и между нашитѣ учени хора, които неможэха, па и не биваше да го минатъ мълкомъ. Първъ се отзова уважаемиятъ нашъ професоръ—географъ г. А. Иширковъ, ако се не лъжемъ, и добъръ приятель на г, Цвиича. Горѣозаглавената студия на г-нъ Иширкова е отговоръ на г. Цвиичовата нова теория Съ необорими научни аргументи и съ единъ достолѣпенъ академиченъ тонъ г. Иширковъ събаря всички явни и прикрити твърдения на г. Цвиича. Добъръ ивѣщъ позначачъ на всичката географско-етнографска и исторична литература по третирания въпросъ, г. Иширковъ съ мнѣнията на всички авторитетни изслѣдовачи и учени, на първо мѣсто и сръбски писатели и историци отъ минали врѣмена, подъ редъ разглeдва всички точки на Цвиичовия трудъ, оборва и доказва неговата несъстоятелность и невѣрность.

Съ всичката скромность на силитѣ си ний отъ сърдце поздравляваме уважаемиятъ нашъ професоръ и горѣщо прѣпоржчваме неговия многоцѣненъ трудъ да бжде прочетенъ отъ всѣки български четецъ, който милѣе за цѣлокупностьта на българското отечество и светата правда на българското плѣме. Заслуженниятъ отговоръ на г. Иширкова при това трѣбва да бжде прѣведенъ и на други европейски езици, за да види и тоя пжть ученния свѣтъ, дѣ е и на чия страна е чистата истина.

С.

Избрани народни умотворения отъ Никола Василевъ. Книга първа. Обредни и битови пѣсни. Пловдивъ, 1906 г., цѣна 1 л. 20 стот.

Събирането и изучването на народното словесно творчество, съ други думи народнитѣ умотворения, не иматъ за цѣль само да прѣдставятъ народната психика и мирогледъ, да изтъкнатъ народния битъ, както той си го е възпроизвелъ въ своята поезия, не и да дадатъ материяли за неговото минало, но тѣ на първо мѣсто ни илустриратъ и народния езикъ тъй, както самъ

народътъ говори и се разбира. Въ последните петнадесетина години българскиятъ фолклоръ ни даде твърдѣ голѣмо и цѣнно количество народни умотворения и това най-много се дължи на Сборника за народни умотворения, който Министерството на народната просвѣта, сега миналъ у Книжовното дружество въ София, почна да урежда и издава. Благодарение на тоя потикъ и подкрѣпа отгорѣ, българското народно творчество днесъ тъй добрѣ е застжпено прѣдъ науката и учения свѣтъ. Обаче народнитѣ умотворения, които пълнятъ всички до сега излѣзли книги на Сборника, както и отдѣлнитѣ малки сборничета, издадени по частна инициатива, сжщо и разпръснатитѣ народ. умотворения изъ разни списания, сж само едно сурово, разхвърлено и не класифицирано цѣло, което твърдѣ много прѣчи на единъ заинтересуванъ ученъ изслѣдвачъ да го използува всестранно въ една или друга область въ науката. Още по-малко тѣзи нар. умотворения могатъ да послужатъ като образователна, и възпитателна материя на нашата учаща младежъ, било когато ще изучва езика, било когато ще трѣбва тя да се взрѣ и види, що има и що може тоя народъ, на който единъ день тая младежь, слѣдъ като възмжжае, ще заеме мѣстото да нарежда неговия строй и просвѣта и ще го тика и издига въ пжтя на културния прогресъ и мощь. Съ една дума ний тъй разбираме и отъ чисто педагогично гледище значението и цѣльта на нар. умотворения, че тѣ трѣбва да послужатъ и на учащата се младежь, щото тя още отъ школния чинъ да вникне въ богатството на народното творчество и битъ, да се познакоми въ всички гънки на народния животъ и умъ, слѣдов. прѣди да възприеме и се възхищава отъ чуждото, да обикне своето и съ врѣме стабилизира въ себе си едно здраво и истинско национално самосъзнание и гордость, независимо и отъ чисто научно гледище да обогати своя умъ съ домашна народна наука.

Г-нъ Василевъ иде да запълни една отъ тия праздноти съ своята първа книга „Избрани народни умотворения". Слѣдъ единъ твърдѣ обстоятелственъ прѣдговоръ, който показва, че г. Василевъ е знакомъ съ разнитѣ народоучни въпроси, той ни дава една хубава характеристика на разни пѣсни по сюжетъ и поетична обработка изъ много български краища. Първата книжка съдържа два отдѣла: обредни и битови пѣсни, които авторътъ е класифицералъ първитѣ на коледни, георгьовски, спасовски и илинденски, а битовитѣ на урисништки, майчини, пѣсни изъ личния животъ, изъ сѣмейно-челядния, жетварски, овчарски, жалейни и смѣшни.

Ний изказваме общото си впечатление отъ сборничето на г. Василева, безъ да се впущаме въ подробенъ анализъ и сжждения до колко той е можалъ да пробере всички заслужващи у насъ варианти по сюжетъ, тенденция и обработка. Това е работа на критиката, подготвена за такъвъ родъ трудове, при всилко че такава критика у насъ не само е субективна, но може

се каза, че и много рѣдко се вѣстява. Нашето мнѣние е, г. Василевъ да бѫде насърдченъ и подкрѣпенъ въ тоя пѫть отдѣто трѣбва и тая първа книга, както и послѣдующитѣ я понататъкъ трѣбва да се прѣпорѫчва като помагало не само на учениците отъ горнитѣ класове въ нашитѣ гимназии и др. срѣдни училища, но и за учителскитѣ библиотеки.

С.

Народни умотворения изъ Родопитѣ.

I. Народни пѣсни.

а) Български отъ с. Ковачовица, Неврокопско.

Записалъ, **С. Златаревъ.**

1.

Гюрга мома и терзии.

Гюрга мома прѣдлага на терзиитѣ да ѝ ошиятъ сая безъ ножици и игла, и терзиитѣ склоняватъ, ако пъкъ Гюрга имъ замѣси чиста погача, брашното безъ сито да отсѣе, безъ вода да я замѣси и безъ огънь да я опече. Съ помощьта Божия Гюрга сполучва: Богъ изпратилъ силенъ вѣтъръ — отсѣла брашното; ситна росица—замѣсила погачата, и жежкю слънце— изпекла погачата.

Шѝйте^{а} ми, кро́йте^{а}, те^{а}рзѝе^{а},
И на мен' саіа(1) ошѝйте^{а},
Бе^{а}с но̀жици ми іа скро̀йте^{а},
Бе^{а}с ѝгла ми іа сбо̀дите^{а}.
Те^{а}арзѝе^{а} вѐліат, гуво̀ріат:
— Гу̀рге^{а} ле^{а}, Гу̀рге^{а} г'узе^{а}ли́м,(2),
За̀ме^{а}си чи́сту пуга̀че^{а}(3),
Бе^{а}с сѝту брашно̀ту о́тсіай,
Бе^{а}с во̀да ми іа за̀ме^{а}си,
Бе^{а}с о̀ган' ми іа ѝспечи.
Г,у́рге^{а} са Бо́гу пумо̀ли:

— Бо̀жеа леа, мѝли Бо̀жеа леа,
За̀дуй ми сѝлни віатрувеа,
Да си брашно̀ту утсіа̀іа;
За̀леати(4) сѝтна русѝца,
Да си пуга̀чеа за̀меасеа;
Огреай ми іа̀сну слъанчицеа,
Да си пуга̀чеа ѝспеачеа!
Заду́ ми сѝлни віа̀трувеа,
Та си брашно̀ту утсіа̀іа;
Залеатіа̀ сѝтна русѝца,
Та си пуга́чеа заміа̀си;
Угріа̀ ми іа̀сну слъанчицеа,
Та си пуга̀чеа испѐчеа,
И на теарзѝеа гуво̀ри:
— Теарзѝеа, уста̀-баши́еа,
Чѝсти пуга́чеа испѐкух.

Слушана отъ Илинка Ат. Балтакова, 1903 год.

2.

Момина срѣща съ лудо младо.

Мома се връща отъ лозето съ грозде въ „фотата“ и съ китки—цвѣтя на главата. Срѣща я лудо младо и ѝ иска отъ гроздето и китките, но тя му отказва, че майка ѝ ги я броила.

Мума̀ ѝдеа уть лозѐату,
Гро́здеа носи възф фо̀тата(5),
Съас три ки́т’ки на глава̀та:
Пъарвата еа стра̀тулува,
Фто̀рата еа буси́леакува,
Трѐтата еа нѐвеанова.
Та іа сре́шна лу̀ду—мла̀ду,
То й ве́ли и гуво̀ри;
— Марѝ мо̀меа, ма̀лка мо̀меа,
Дай на мѐнеа ут кѝт’китеа,
Уть кѝт’китеа бареам сръакчеа(6),
Ут гро̀здеату ба̀реам гро̀зчеа!
Мума̀ вѐли, іотгува̀реа:
— А брѐ лу́ду, та брѐ мла̀ду,
Ма́йка ги іа преабруи̇ла,

На кит'ките^{а} сръ^{а}кче^{а}тата,
На грòзде$_{а}$ту грòзче$_{а}$тата.

Слушана отъ сжщата.

3.

Бащина Любовь.

Бащата не се рѣшава да даде дъщеря си, макаръ съ рискъ и всичкия си имотъ да изгуби.

Іòй Нéде^{а}, Нéде^{а}, тіáткуву чéду,
Тіáтку ти ѝма дèве^{а}т' двигвàре^{а},(7)
Дéве^{а}т' двигвàре^{а} біàли вòлуве^{а},
Си́чки ги дàва, тèбе^{а} не^{а} дàва.
Іòй Нéде^{а}, Нéде^{а}, тіàткуву чèду,
Тіàткути ти ѝма гуліàма нѝва,
Гуліàма нѝва дèве^{а}т' д'ул'ỳма,
Пусè^{а}та е^{а} біàла пше^{а}нѝца,
Біáла пше^{а}нѝца сè кỳтролица,(8)
Нѝвата дáва, тèбе^{а} не дàва.

Слушана отъ сжщата.

4.

Момина обичь къмъ родния край.

Момъкъ прѣдлага на лювовницата си да напустнатъ родното си мѣсто и отидатъ тамъ, дѣто чума не върлува и гробе нѣма, обаче тя не се рѣшава да остави хубавото си и родовито отечество.

Гѝне^{а}, калън(9) Гѝне^{а},
Айда ѝде^{а}м, Гѝне^{а},
Дèту чỳма ніàма,
Дèту грòбе^{а} ніàма.
Те$_{а}$ му вèли, іутгувàре^{а}:
— А брé лỳду, та брè млàду,
Как да устàвим нàше^{а} зèме^{а},
Нàше^{а} зèме^{а} тупикѝе^{à}:(10)
Пу дваш в гудѝната
Кусѝм и сбѝраме^{а}:

Пу дваш в гудѝната
Жъ^{а}не^{а}м и въ^{а}ршѐме^а;
Пу дваш в гудѝната
Пчѐлите^а руѝме^а;
Пу дваш в гудѝната
Мѐт сбѝраме^а.

Слушана ота сѫщата.

б) Помашки пѣсни отъ с. Сафтъще, Рупчоско

Записалъ А. Шулговски.

1.

Тѫга на затворникъ къмъ сѣмейно огнище.

Мехметъ попада вадъ Шаръ планина въ деветь годишенъ затворъ. Въ тѫгата си къмъ родна земя и сѣмейно огнище той се моли на планината да се сниши и види своитѣ домашни. Послушва го планината, и Мехметь вижда и се научава, че дѣчицата му порасналн, едното пита за баща си, а другото за майка си, която била почннала.

Се^{а}гà ми стàнват дѐве^{а}т' гудѝни,
Ме^{а}хмѐт' ми ле^{а}жѝ ф т'ъ^{а}вна те^{а}внѝца,
Хѐм си ми ле^{а}жѝ, ле^{а}жѝ и плаче^а:
— Та пòснисни(11) са, Шѐ^{а}р-плàнину,
Да си ми вѝде^{а}а нàше^{а}на зѐме^а,
Нàше^{а}на зѐме^а, стàрана мàке^а,
Пъ^{а}рвуну л'ỳбе^а с дрѐб'ни де^{а}чѝнки!
Пуснѝсна си са Шѐ^{а}р-плàнина,
Ме^{а}хмѐт' си вѝде^а тіàхнана зѐме^а,
И си ми вѝде^а стàрана мàке^а,
На двор се^{а}діàше^а, ф рò^{а}ки дарж'àше^а,
Ф рò^{а}ки дарж'àше^а ду двѐне^а де^{а}цà,
Е^{а}днòну діàте^а си е^а пѝташе^а:
— Іòх ле^а ле^а, бàбу,(12) дѐ ми е^а бòбу?
Пак си му бàба òкулну(13) кàвва:
— Твò^{а}е^{а}н е^а бòбу ф чỳздана зѐме^а,
Ф чỳздана зѐме^а, ф т'ъ^{а}вна те^{а}внѝце.
Жѐнцкуну діàте^а жàлну пѝташе:

— Де ми еа, ба̀бу, мо̀еана ма̀кеа?
— Тво̀еа еа ма̀кеа ф чо̀рнана мѐмеа.

Слушана отъ Мехмедъ Брамалиевъ,

2.

Прѣдсмъртна тжга и желание на залюбена мома.

Момъкъ праща сестра си да споходи болното му любе. Тя отива и донася на брата си прѣдсмъртното желание на любовницата му, което е било той да й загради градинката (гробътъ), дѣдо й да постави надгробнитѣ камъни, баба й да й прави поменъ, а леля й й да насади на гроба цвѣтя.

Нафиве́а, сестру Назифѐа,
Еалай та а̀гу(14) прувóди:
Л'у̀беану ми еа бóл'ничк'у,
Л'у̀беану ми да іуби̏диш,(15)
И да гу сѐстру, пупи̏таш,
Како̀аф пцеа у́кус(16) да и̏щеа.
— Хо̀дих ми, а̀гу, пупи̏тах.
То ми еа ѐацеа бóл'ничк'у,
Т'ъанка беа сна̀шкеа преакри̏лу
С мо̀мцкуну біа̀лу ха̀лищеа;(17)
Біа̀лу беа ли̏цеа зави̏лу
С мо̀мцкана біа̀ла махрамо̀а,(18)
И си ми ре́чеа, а̀гу л'о:
„Но̀си ми сеаліа̀м л'у̀беа му,
Гради́нкеа да ми дугради̏;
Нóси ми сеаліа̀м діа̀ду му,
Ка̀меанеа да ми пуби̏еа;
Но̀си ми сеаліа́м ана̀йки,(19)
Ф чеатвóартак да ма спуми́на;(20)
Чеа но̀си сеаліа́м ле́ли ми,
Ки̏чица да ми насади̏,
Уд врйт' кйт'кинеа пу страчо̀ак
Ут баш зумба̀кан два строака“.

Слушана отъ сжщия.

Рѣчникъ съ обснителни бѣлѣжки върху нѣкои думи и изрази въ народнитѣ умотворения.

1. **Саìà**, сжщ. ж р. връхна женска дреха отъ носията на българкитѣ въ Неврокопско.

2. **Г'узелѝм**, отъ турската дума *гюзелъ*, красиво на на гледъ, прилично, нѣщо извънредно хубаво. Срѣща се много често въ Родопскитѣ пѣсни.

3. **Пугàчеª**, сжщ. ж. р. пита, домашенъ хлѣбъ, печенъ подъ връшникъ.

4. **Зàлеªти**, гл. завалѣ дъждъ, роса, снѣгъ. Думата вали въ Родопитѣ е *леªтѝ* и *литѝ*. **Литишлѝво вреªмеª**, дъждовно врѣме.

5. **Фòта**, сжщ. ж. р. прѣстилка.

6. **Сръªк·чеª**, сжщ. ср. умал. форма. *Строªк* Ахжчелеб. клонче отъ какво и да е малко растение.

7. **Дзигвàр·еª**, сжщ. м. р. чифтъ, двойка. Чифтъ волове, значи двойка еднаква волове.

8. **Кýтрулица**, сжщ. ж. р. качество добро пшеница.

9. **Калън**, тур. дума, употрѣбителна въ Родопитѣ за означаване стройно, красиво и високо тѣло.

10. **Тупикúеª**, прил. ж. р. отъ *топику*, питомно, облагородено нѣщо. **Тòпики л'ýд'еª**, възпитани, благородни хора.

11. **Пòснисни**, отъ снишава, глаг. да се поснижи, да спадне надолу.

12. **Бòбу**, сжщ. м. р. помашко име на баща, татко.

13. **Окулну**, нар. съ забикалки, не направо, за да не се досѣти.

14. **Агу**, сжщ. помашко име къмъ по-голѣмъ братъ, братовчедъ и познайникъ.

15. **Іобѝдишо**, глаг. споходи, пасѣти.

16. **Укус**, сжщ. единъ видъ закуска. На болникъ носятъ нѣщо за ядене. Обикновенъ обичай въ Родопитѣ при посѣщаване болникъ, родилка и пр.

17. **Хáлищеª**, сжщ. домашна покривка или постелка отъ вълна и козина. Козякъ, черга.

18. **Махрамòª**, сжщ. бѣла кърпа домашна, която и българки, и помакини носятъ на главитѣ си.

19. **Анайка**, сжщ. помашко име на майка и баба.

20. **Спумина**, глаг. поменъ. У помацитѣ е обичай за умрѣлитѣ да правятъ поменъ въ четвъртъчнитѣ дни.

Прѣкорни и родови имена изъ Родопитѣ.

Записалъ, Ст. Н. Шишковъ.

1 Бѐчувци,
2 Бѐчкувци,
3 Беашѝрци,
4 Бичо̀кувци,
5 Бялаба̀нци
6 Бѐалкувци,
7 Бубута̀нци,
8 Бакла̀рци
9 Балса́кувци,
10 Буба̀чiувци,
11 Бу̀ндувци,
12 Бувỳкувцп,
13 Буiỳкувци,
14 Бу̀хувци,
15 Беалеано́взувци,
16 Бал'жѝйци,
17 Бо̀зувци,
18 Бо̀арн'увци,
19 Буружѝйци,
20 Бата̀лци,
21 Бѝч'увци,
22 Бустанжѝйци,
23 Бурна̀рци,
24 Бакѝiуви,
25 Бал'жѝйци,
26 Бумбашѝрци,
27 Бо̀с'увци,
28 Бурала̀нци,
29 Батѝнуви,
30 Бувала́нци,
3 Вѐагувци,
32 Ва̀клувци,
33 Во̀аргувци,
34 Вỳлiувци,
35 Вреатеана̀рци,
36 Вỳл'жiувци,
37 Вѝдрувци.,
38 Во́л'чiувци,
39 Во́ал'кинци,
40 Во̀аглiувци,

41 Гурѐалци,
42 Гулумѐахувци,
43 Гỳгинци,
44 Гнѝдiувци,
45 Гайда̀рци,
46 Га̀щiувци,
47 Го̀азiувци,
48 Главѝнкувци,
49 Гѝвiувци,
50 Га́нинци,
51 Ганчѐарци,
52 Г'ỳлинци,
53 Го̀лфалци,

54 Длiо̀агувци,
55 Дỳкинци,
56 Дỳнiувци,
57 Да́ндарувци,
58 Да̀лувци,

59 Деамѝріувци,
60 Драмалийци,
61 Дукàтіувци,

62 Жу̀брувци,
63 Жу́рувци,
64 Жѐгл'увци,
65 Ж'у̀н'ж'увци,
66 Жѝп'ж'увци,
67 Жигòшувци,
68 Жубрайлци,
69 Жувеалѐкувци,

70 Забу̀рци,
71 Зòабл'увци,
72 Зу̀рл'увци,
73 Зурлàнци,
74 Забѝлци,
75 Зу̀динци,

76 Ихтѐарци,
77 Имàмци,
78 Илчувци,
79 Илѐамци,
80 Итинци,
81 Ипинци,

82 Кисѝмци,
83 Ку̀кеарувци,
84 Карàпипѐрци,
85 Капитàнци,
86 Кеаркéл'уви,
87 Кужеабàшувци,
88 Куту́пувци,
89 Кóткинци,
90 Ку̀р'увци,
91 Кафеажѝ'уви,
92 Кабадòзувци,
93 Кацàрци,
94 Каракàшувци,
95 Карàгеаву̀рци,
96 Кòакувци,
97 К'òржупанци,
98 Кривушѐапкувци,
99 Камбàрци,
100 Камбу̀рци,
101 Куку́л'уви,
102 Кутрѐавци,
103 Куку̀д'увци,
104 Камѝтувци,
105 Каражòвци,
106 Кѐл'увци,
107 Кеалéшувци,
108 Касàбажеакувци,
109 Кеанàнци,
110 Ка́л'чувци,
111 Кис'òви,
112 Ку̀цувци,
113 Калву̀нци,
114 Кабаса́нци,
115 Кадѝйкувци,
116 Кéакувци,
117 Кулàкувци,
118 Каръшувци,
119 Кеафѝлци,
120 Кóас'увци,
121 Лѐл'кувци,
123 Л'òащ'увци,
123 Леайлѐкувци,
124 Лу̀пи'увци.
125 Л'ул'у́кувци,

126 Макрѐлци,
127 Мàринци,
128 Мил'òнувци,
129 Меарàкувци,
130 Мѐкеаровци,
131 Мачóнци,
132 Му̀нкувци,
133 Милкòтци,

134 Мусовци,
135 Мусови,
136 Мадàнкуви,
137 Михтáрци,
138 Мўн'д'увци,
139 Мажèᵃрци,
140 Меᵃчкàрци,
141 Муллòвци,
142 Марудѝлци,

143 Нàйд'увци,
143 Нѝкувци,
144 Нѝчувци,

146 Пеᵃрпеᵃрѝйци,
147 Пеᵃпеᵃлàнци,
148 Пèпалци,
149 Паспàлци,
150 Пеᵃхл'увàнци,
151 Пир'èпци,
152 Пирòнкувци,
153 Паприти́лци,
154 Пѝкл'увци,
155 Пуѝдувци,
156 Пичòнци,
157 Паламàрци,
158 Парàскувци,
159 Пармàкуви,
160 Парапѝт'ци,
161 Панчèᵃрци,
162 П'òачувци,
163 Пиши́нци,
164 Палагáчувци,
165 Пàпардовци,
166 Пачѝлци,
167 Пѝкувци,
168 Пóср'увци,
169 Парўн'уви,
170 Пòᵃн'увци,
171 Пичўрци,
172 Пòᵃл'шувци,
173 Пичкàрци,
174 Пàн'д'увци,
175 Паспàлци,

176 Рàйдувци,
177 Радѝкувци,
178 Рўмивци,
179 Рòшеᵃвци,
180 Рўсувци,
181 Рўживци,
182 Рàдинци.
183 Синàпци,
184 Сбѝркувци,
185 Сирáкувци,
186 Сарѝйци,
187 Сèрт'увци,
188 Скàкувци,
189 Сèндувци,
190 Сърбувци
191 Стракўн'увци,
192 Сабрўт'увци,
193 Стрòнгеᵃлци,
194 Сўрувци,
195 Сули́важийци,
196 Сеᵃйрèкувци,
197 Тўпувци,
198 Тўрналийци,
199 Тиклàр'уви,
200 Тѝрулци,
201 Турмàнци,
202 Трахавàрци,
203 Теᵃржèᵃнци,
204 Теᵃрвѝiуви,
205 Тиквàрци,

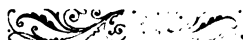
206 Узўнци,
207 Ужèᵃкувци,
208 Ушувци,

209 Хӯпчувци,
210 Хуба̀нкувци,
211 Хӯіувци,
212 Хи́трувци,
213 Ха̀рбалийци,

214 Фѐр'увци,
215 Фо̀р'увци
216 Фӯт'увци,

217 Царвула̀нци,

218 Чеᵃтро̀кувци,
219 Чеᵃрпо̀кувци,
220 Чи̏пувци,
221 Чили̏к'увци,
222 Чи̏чувци,
223 Чилинги̏р'увци,
224 Чӯрувци,
225 Чо̀ᵃрнуцви,
226 Чеᵃпко̀ᵃнци,
227 Чи́лувци,
228 Чи́нувци,
229 Чучура́нци,
230 Чѐᵃн'увци,
231 Чеᵃши̏тци,
232 Чо̀нгарци,
233 Чеᵃкърци,
234 Чеᵃко̀ᵃрувци,
235 Чӯᵃреᵃнци,
236 Чо̀ᵃрнинци,
237 Ши̏іувци,
238 Ше́н'увци,
239 Шо́пци,
240 Шти̏нкувци,
241 Што̀ᵃрбувци,
242 Шо̀кувци,
243 Шеᵃпатна̀кувци,
244 Шеᵃлапа̀т'уви,
245 Ши̏кл'увци,
246 Шукѐᵃрци,
247 Бӯт'увци,
248 Ро̀йн'увци,
249 Рѐмеᵃнци,
250 Дармо̀н'уви,
251 Дишлийци.(¹)



¹) Въ изброенитѣ по-горѣ прѣкорни и родови имена не сѫ отбѣлѣвани по-отдѣлно помашкитѣ и българскитѣ, защото сѫ общи: каквито има у българитѣ, сѫщитѣ се срѣщатъ и у помацитѣ и обратно. Разлика никаква нѣма нито въ суфикситѣ имъ Едно и сѫщо родово име ще срѣщнете въ нѣколко села и помашки, и български. Освѣнъ това много родови имена, произлѣзли отъ извѣстни собствени имена изоставихме, освѣнъ тѣзи отъ тѣхъ, които иматъ извѣстно етимоложко сформиране.

Вѣл. редакцията.